

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

“Dječiji vrtić kao mjesto učenja i življenja dječijih prava”
Završni magistarski rad

Mentorica: Doc. dr. Dženeta Camović

Student: Azra Kerla

Broj indexa: 2779/2017

Sarajevo, septembar, 2020.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

“Dječiji vrtić kao mjesto učenja i življenja dječijih prava”
Završni magistarski rad

Mentorica: Doc. dr. Dženeta Camović

Student: Azra Kerla

Broj indexa: 2779/2017

Sarajevo, septembar, 2020.

Zahvala

Najveću zahvalu uputila bih svojoj porodici za ljubav, razumijevanje i podršku.

Zahvaljujem se mentorici doc.dr. Dženet Camović za strpljenje, pruženo znanje, podršku i nesebičnu pomoć pri izradi završnog rada.

Veliko hvala i uposlenima u Predškolskoj ustanovi „Palčić“ za razumijevanje i pomoć u realizaciji istraživanja u svrhu pisanja ovog završnog rada.

Zahvaljujem se i svim profesorima i asistentima Odsjeka za pedagogiju na saradnji i stečenom znanju koje ću imati priliku da primjenim u svom kako stručnom tako i privatnom životu.

Zahvaljujem se svojim prijateljima koji su bili uz mene tokom mog studiranja, a posebno Amini, Azri, Ajli, Jesenki, Nejri i Nadži.

Sadržaj

Sadržaj	3
I TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	6
1. Dokumenti o pravima djeteta	7
2. Konvencija o pravima djeteta	9
2.1. Status Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini	10
2.2. Poštivanje, ostvarivanje i kršenje dječijih prava u društvu	11
3. Prava djece u obitelji	12
4. Dječija prava u predškolskoj ustanovi i elementi implementacije dječijih prava u vrtiću	13
4.1. Ciljevi i zadaci odgoja za dječija prava u vrtiću	15
4.2. Područja i zadace dječijih prava u vrtiću	18
4.3. Prava djece sa teškoćama u predškolskim ustanovama	25
4.4. Uloga odgajatelja u zaštiti i promovisanju djetetovih prava u dječijem vrtiću	26
II METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	27
1.1. Problem i predmet istraživanja	28
1.2. Cilj	28
1.3. Zadaci	29
1.4. Istraživačka pitanja	29
1.5. Metode	29
1.6. Tehnika	30
1.7. Instrumenti	30
1.8. Uzorak	30
III REZULTATI ISTRAŽIVANJA	36
1. Analiza zastupljenosti četiri temeljna područja u zadacima u dnevnim pripremama odgajatelja	37
2.1. Afirmacija pojedinca - područje ja	38
2.2. Odnos s drugim- Područje JA I DRUGI	40
2.3. Pripadnost zajednici- Područje MI	42
2.4. Svijet kao cjelina	44
Zaključak	48
Literatura	50
Prilozi	54

Uvod

Ljudska prava su temeljni standardi koje država mora garantovati i osigurati svakom pojedincu. Osim zadovoljavanja bioloških potreba ona uključuju i sve druge uvjete života koji svakom pojedincu omogućavaju da u potpunosti razvije i koristi svoje potencijale te da zadovoljava svoje društvene potrebe. Ljudima je trebalo puno vremena da prihvate činjenicu kako se ljudska prava odnose na sva ljudska bića, bez iznimke. I dijete je ljudsko biće i kao takvo treba uživati sva prava kao i odrasla osoba. Postoji više definicija pojma ljudskih prava, a jedna od njih je: "... skup temeljnih građanskih i političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava i sloboda čovjeka, različito ostvarenih i pravno fiksiranih u postojećim uvjetima povijesnog razvitka društva." (Alinčić, 1995).

Prava djece na globalnom nivou počela su se priznavati tek u 20. stoljeću. Rezultat je to shvatanja kako su djeca vrlo osjetljiva društvena skupina, potpuno zavisna o brizi odraslih, ali ne i pod njihovom vlašću. Država, zakonom ustanovljene posebne institucije, roditelji, i svako ko djeluje u javnom prostoru mora promicati i štiti prava djece.

Dijete predškolske dobi je jedinstvena ličnost i potrebno je da osobe koje rade s njime djeluju na svim aspektima njegovog razvoja. Nužno je poštovati djetetovu posebnost i ličnost kao aktivnog socijalnog bića. Rad s djecom bi trebao biti usmjeren na modeliranje, poučavanje i uvjeravanje, a ne na usvajanje teorijskog znanja. (Maleš i sar., 2003).

Ovaj rad svoju pažnju i posvećenost daje upravo vrtiću kao mjestu gdje se uče i njeguju dječija prava. Najveću ulogu u samom poštivanju i provođenju dječijih prava ima upravo odgajatelj u vrtiću, koji svojim radom doprinosi upoznavanju djece sa njihovim pravima.

Institucije ranog i predškolskog odgoja moraju biti usmjerene na zadovoljavanje svih dječjih potreba. Potrebe koje se moraju zadovoljiti obuhvataju područje tjelesnog i psihomotornog razvoja, socio-emocionalnog razvoja i razvoja ličnosti, spoznajni razvoj, govor, komunikaciju, izražavanje i stvaralaštvo. Maslow (1982) govori o temeljnim ljudskim potrebama kroz piramidu potreba. Piramida se sastoji od sljedećih stavki: fizioloških potreba, potreba za sigurnošću, pripadanjem, ljubavlju, samopoštovanjem i poštovanjem od strane drugih osoba, te na vrhu piramide potreba za samoaktualizacijom ličnosti. On govori da je potrebno zadovoljiti sve potrebe jer izostanak zadovoljavanja jedne od njih rezultira izostankom zadovoljavanja i ostalih (Maleš i sar., 2003).

Svako dijete ima svoja prava koja proizlaze iz činjenice da je *dijete vrijednost samo po sebi*. Ono ih ne treba zaslužiti, prava se ne mogu naslijediti ni kupiti. Dijete od rođenja do njegove punoljetnosti ima pravo na djetinjstvo unutar kojeg će zadovoljavati sve svoje potrebe, a uloga odraslih je osigurati mu uvjete, prilike i pomoć pri pronalaženju i ostvarivanju svih svojih potencijala (Maleš i Stričević, 2003).

Dječija prava se temelje na osnovnim ljudskim potrebama, stoga dječiji vrtić kao prva ustanova izvan obiteljskog doma treba da potiče i promovira dječija prava. Odgajatelj pomaže djetetu da razlikuje i percipira što je za njega dobro, a što ne u odnosu na njegove potrebe, da prepozna što je najbolje za njegov odmor, prehranu, fizičku i emocionalnu sigurnost itd (Maleš i sar., 2003). U dječijem vrtiću ostvaruju se i promiču prava preživljavanja. Djetetove primarne potrebe koje su uvjet njegova preživljavanja su san, odmor, kretanje, prehrana, njega, zdravlje, fizička i emocionalna sigurnost, potreba za pripadanjem i ljubavlju. Da bi dijete u vrtiću učilo o svojim pravima potrebno je pružiti mu prilike u kojima će ono ta ista prava uživati.

Razvojna prava u dječijem vrtiću ostvaruju se preko igre. Igra je za djecu te dobi oblik obrazovanja, informisanja, učenja o kulturi, tradiciji i jeziku. Djeca se u vrtiću upoznaju i sa drugim kulturama, a odgajatelji ih potiču na iznošenje misli i izražavanje ličnosti. Dječiji vrtić treba osigurati djetetu poticajno okruženje koje će stimulativno uticati na njegov razvoj. (Maleš i sar. 2003). Dječiji vrtić mjesto je koje promiče prava sudjelovanja. Svako dijete ima pravo na aktivno sudjelovanje u životu zajednice. Djetetu je za razvoj važna sigurna i pouzdana okolina. Zaštitna prava u tom smislu imaju ulogu osigurati djetetu osjećaj pripadnosti, ljubavi i samopoštovanja. Djeca rane i predškolske dobi trebaju toplu i negujuću okolinu u kojoj će razvijati osjećaj povjerenja. Zaštitna prava tako podrazumijevaju okolinu koja brine o svim njegovim potrebama, koja mu pruža odgovarajuću pažnju i prilagođava se individualno svakom djetetu, zavisno o njegovom razvojnom stepenu.

I TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1. Dokumenti o pravima djeteta

U posljednjih stotinjak godina nacionalne i međunarodne organizacije, politički pokreti i vlade raznih zemalja iskazali su posebne napore i potrebe u definisanju dokumenata o ljudskim pravima. Posebna pažnja se posvećuje onim kategorijama društva koje nisu u stanju da samostalno brane svoja prava. Jedna od takvih kategorija su svakako i djeca. U nastavku rada ćemo nabrojati neke od dokumenata koji su vezani za prava djece.

1. Deklaracija Društva naroda "Opća prava djeteta" (Ženeva, 1924).
2. Međunarodna liga za odgoj djece (London, 1942).
3. Deklaracija o pravima mladeži (Ženeva 1948).
4. Deklaracija o pravima djeteta (New York, 1959).
5. Konvencija o pravima djeteta (1989).

Nastojanje za promicanjem dječijih prava seže još u 1924. godinu kada je donesena Ženevska deklaracija o pravima djeteta. Ona jeste prvi i temeljni dokument ove vrste; ne samo zbog toga što je vremenski prva nego što sadržava sve temeljne principe koji će biti putokaz svih budućih nastojanja i potpisanih dokumenata. Ta deklaracija promiče pravo djeteta na tjelesni i duhovni razvoj; pravo djeteta na ishranu, zdravstvenu njegu i socijalnu zaštitu; pravo na pomoć u nevolji; zaštitu od iskorištavanja te podizanje djeteta na način da ono postane svjesno svojih sposobnosti koje služe ljudskom društvu. Zatim je važna i 1942. godina gdje je potpisana Međunarodna liga za odgoj djece (London,) koja usklađuje više principa, među kojima su jednakost djece čitavog svijeta i borba protiv diskriminacije na temelju spolne, nacionalne, vjerske ili socijalne različitosti. Zatim, Deklaracija o pravima mladeži (Ženeva 1948). Predstavlja novu svjetsku organizaciju "Međunarodno udruženje za prava mladeži" prihvata i potvrđuje prethodne dokumente sa željom da se i ostvare u svim državama. Deklaracija o pravima djeteta (New York, 1959) temeljni je tekst za sve aktivnosti kroz Godinu djeteta. Predstavlja u najsvečanijem obliku zakon o pravima djeteta, jer je usvojen glasanjem na Generalnoj skupštini UN, 20. novembra 1959. godine.

Važna je i 1948. godina kada je donesena Opća deklaracija UN-a o pravima čovjeka koja djeci osigurava pravo na slobodu i jednakost po rođenju, zabranjuje ropstvo, mučenje ili ponižavanje te osigurava djeci pravo na jednakost pred zakonom i na sudsku zaštitu.

Sljedeći korak učinjen je 1959. godine kada je potpisana Deklaracija o pravima djeteta koja donosi načela – orijentir roditeljima, pojedincima, vladajućim strukturama kako pružiti najbolje djetetu kako bi mu osigurali sretno djetinjstvo. Prvim početkom pokreta za dječja prava smatra se 1989. godina kada je UN izdao Konvenciju o dječjim pravima. Od tada su usvojeni različiti dokumenti koji odražavaju potrebu djece za posebnom zaštitom i svijest globalne zajednice o nužnosti poduzimanja konkretnih akcija. (Kopić i Korajac 2010).

Djeca se rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima. S obzirom na tjelesnu i psihičku nezrelost pokazala se potreba isticanja posebnih prava djeteta na zaštitu (Maleš, Milanović i Stričević, 2003). Svi nabrojani dokumenti su u različitim vremenskim intervalima bili jako bitni za djecu i njihova prava. Oni su doprinijeli sistemskom rješavanju određenih problema koji se tiču nepoštovanja dječjih prava. Države potpisnice su obavezne da poštuju, štite i provode dječija prava.

2. Konvencija o pravima djeteta

Pod pojmom „prava djece“ podrazumijevamo skup moralnih i pravnih načela kojima se utvrđuju i štite prava i slobode svakog djeteta. Bez obzira na djetetovu rasnu, spolnu, etničku, nacionalnu, vjersku, jezičku i socijalnu pripadnost, određuju se temeljne pretpostavke njegovog opstanka i razvoja. Prvi međunarodni dokument o pravima djece bila je Ženevska deklaracija o pravima djeteta usvojena 1924. godine. Prava djece su bila uvrštena u Opću deklaraciju o ljudskim pravima po osnivanju Ujedinjenih naroda, ali se nakon toga izrađivao poseban dokument kako bi se djeci pružila posebna društvena i pravna zaštita na svim nivoima. Tako je nastao dokument Deklaracija o pravima djeteta, u kojem se djeci pristupilo kao objektima društvene zaštite i brige, a usvojen je 1959. godine. Tek nakon tri desetljeća donesena je Konvencija o pravima djeteta, u kojoj je dijete nositelj prava, a ne objekat zaštite (Spajić-Vrkaš i sar., 2004).

Konvencija o pravima djeteta u članu 1. definiše dijete: “pojam dijete označava svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije”.

Jedan od najvažnijih i među prvim dokumentima je i Konvencija u pravima djeteta. Konvencija o pravima djeteta je međunarodni dokument, usvojen na Glavnoj skupštini Ujedinjenih naroda 20. novembra 1989. godine, a sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije (tj. koja ju je potpisala i ratificirala) mora garantovati svakom djetetu. U Konvenciji se govori, prije svega, o obavezama odraslih u odnosu prema djetetu kao i o obavezama brojnih društvenih faktora u pogledu zaštite djeteta. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Za razliku od Deklaracije o pravima djeteta (1959) koja ima moralnu snagu, Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obavezuje stranke na pridržavanje njenih odredbi te uključuje pravo naziranja primjene u državama koje su je prihvatile i ratificirale.

Konvencija je jedinstvena jer je:

- Sveobuhvatna i jedina osigurava građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava djece;
- Univerzalna te se primjenjuje na svu djecu, u svim situacijama, u gotovo cijeloj zajednici naroda;

- Bezuvjetna, te zahtijeva i od vlada sa slabijim izvorima sredstava da poduzmu aktivnosti vezane uz zaštitu prava djeteta;
- Holistička, što znači da zagovara stajalište da su sva prava temeljna, nedjeljiva, međusobno zavisna i jednako važna.

Konvencija o pravima djeteta sadrži 54. člana. U Preambuli Konvencije objašnjavaju se pozadina i razlozi donošenja tog dokumenta. Članovi od 1. do 41. drže se temeljnima jer definišu pojam djeteta (osoba do osamnaeste godine života) te obaveze koje zemlje preuzimaju kad njihovi parlamenti ratificiraju Konvenciju (a zemlje time postaju strankom Konvencije). Članovi od 42. do 45. navode procedure za praćenje primjene Konvencije. Članovi od 46. do 54. sadrže formalne odredbe u vezi sa stupanjem Konvencije na snagu.¹

2.1. Status Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini

Konvenciju o pravima djeteta koju je prihvatila Opća skupština Ujedinjenih naroda 20. novembra 1989. do sada su ratificirale gotovo sve države svijeta. Taj podatak bjelodano govori o pomaku u društvenoj svijesti o uvažavanju djece i njihovih prava, a istovremeno pruža nadu i za stvarnim poboljšanjem (pravnog) položaja djece u svijetu. Konvencija o pravima djeteta sadrži opsežan skup međunarodnih pravnih normi posvećenih zaštiti i dobrobiti djece. (Hrabar, 1994).

Ustav Bosne i Hercegovine² među svojim odredbama normira da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda³ a prava i slobode predviđene Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.

Temeljem Aneksa i Ustava Bosne i Hercegovine zakonodavni okvir predstavlja i Konvencija o pravima djeteta.⁴ Države ratifikacijom Konvencije preuzimaju odgovornost za

¹ U prilogu se nalazi skraćena verzija Konvencije o pravima djeteta

² Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini potpisan je u Parizu 14. decembra 1995. godine, a sastavni dio Sporazuma je Aneks 4, odnosno Ustav Bosne i Hercegovine. Poznatiji je kao Daytonski Ustav.

³ Ustav Bosne i Hercegovine, Poglavlje II „Ljudska prava i osnovne slobode“

⁴ Aneks I Ustava Bosne i Hercegovine – Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini: Konvencija o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948); Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II (1977); Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966); Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957); Konvencija o smanjenju broja lica bez

zakonodavne, upravne i druge mjere za primjenu prava priznatih u ovoj Konvenciji, a u pogledu gospodarskih, društvenih i kulturnih prava, države stranke poduzet će takve mjere u što širem opsegu svojih raspoloživih sredstava i u slučaju potrebe, u okviru međunarodne saradnje. Da bi Konvencija o pravima djeteta bila primijenjena, te UN Milenijumski razvojni ciljevi bili ispunjeni, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine za period 2002. – 2010. godine koji je imao za cilj jačanje položaja djece u Bosni i Hercegovini.⁵ Provođenje Akcionog plana, kao strateškog akta Bosne i Hercegovine usmjerenog na implementaciju ciljeva koji se odnose na prava djece, odnosno na implementaciju Konvencije o pravima djeteta, i ostalih međunarodnih akata iz oblasti dječije zaštite, odgovornost je vlasti Bosne i Hercegovine i odnosi se na cijeli prostor Bosne i Hercegovine.

2.2. Poštivanje, ostvarivanje i kršenje dječijih prava u društvu

Iako je nužnost poštivanja dječijih prava, njihov značaj i doprinos dječijem razvoju dobro poznat i naglašen društvu, širom svijeta se i dalje pojavljuju različiti oblici zanemarivanja djece i povrede njihovih prava. Uprkos razumijevanju važnosti poštivanja dječijih prava, prava djece krše se čak i u zajednici koja bi djecu trebala štiti - njihovoj obitelji. Iako sva djeca imaju pravo na djetinjstvo, nažalost, definicija djetinjstva nije svakom djetetu sinonim za radost, igru, veselje, zdravlje, brigu, obrazovanje i ljubav. Neka su djeca nažalost žrtve društva, nasilja, otmica, rata, trgovanja i spolne zlopotrebe, droge i slično. Svaka povreda nekog prava, bilo čime izazvana, utiče na dječije emocionalno, duhovno, tjelesno i moralno stanje. Društvo treba biti usmjereno na promicanje dječijih prava i suzbijanje kršenja, odnosno, ni u kojem slučaju ne smije dozvoliti bilo kakvu vrstu povrede ili zlopotrebe dječijih prava. Dječija prava ponajprije se ostvaruju u obitelji, ali i u društvu, jer su prava

državljanstva (1961); Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966); Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984); Europska konvencija o spriječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987); Konvencija o pravima djeteta (1989); Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih obitelji (1990); Europska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992); Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

⁵ Bosna i Hercegovina, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002.-2010., Sarajevo, april 2002. godine, str. 41. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 18. jula 2002. godine usvojilo je Akcioni plan.

djece dužni poštovati svi. Karakteristika dječijih prava je da su njihovi nositelji maloljetne osobe koje zbog svoje dobi i uzrasta nisu u svim situacijama sposobni prepoznati ili ostvariti svoja prava.

Iz toga proizlazi pretpostavka da dijete u toj dobi nije dovoljno kompetentno i pripremljeno za aktivno uočavanje i ostvarivanje svojih prava te da je za poštovanje istih nužna pomoć odraslih osoba. Dakle, ostvarivanje prava djece uveliko zavisi pravovaljanom pristupu i općem znanju o pravima odraslih (Šeparović, 2014). Zakonska i pravna zaštita djece ima obavezu nadzirat roditeljsku brigu, biti u funkciji zaštite ličnih prava djece, prava na zdravlje, razvoj, njegu i zaštitu, odgoj, obrazovanje, školovanje, socijalne odnose i mjesto stanovanja. Zahvaljujući napretku savremenog društva, intenzivno se radi na prevenciji i smanjenju kršenja prava, a to se ostvaruje pomoću raznih radionica, savjetovaništa, obiteljskih terapija, osiguravanja podrške roditeljima i osvještavanja na svjetskoj razini. U savremenom društvu često se nailazi na kršenja prava djece, usprkos pretpostavci da je društvo osvješteno o važnosti poštivanja i osiguravanja dječijih prava (Šeparović, 2014).

3. Prava djece u obitelji

Različitost obiteljskih struktura u savremenom roditeljstvu rezultira novim kompetencijama roditelja i otvorenijoj slici društvene sredine prema obiteljima. Civilizacijski i tehnološki napredak uveliko utiče na životni standard i kvalitetu života, a istovremeno mijenja postojeće vrijednosti obiteljskog života i potiče na preispitivanje i utvrđivanje novih i efikasnijih metoda odgoja koje će u fokus stavljati interes i dobrobit djeteta. (Jurčević-Lozančić, 2016).

S napretkom društva, ostvario se veliki pomak u pogledu djetetovog položaja u obitelji. U savremenoj obitelji sve je prisutniji autoritativni roditeljski stil koji naglašava vrijednosti poput nezavisnosti, tolerancije, autonomije i osjetljivosti na dječije potrebe. Od velike je važnosti u kakvoj će sredini dijete odrastati, jer vrijednosti koje stekne unutar obitelji, kasnije će primjenjivati u cjelokupnom društvenom sistemu. Stoga se nastoji ostvariti ponajprije topli emocionalni odnos jer je on preduslov za optimalan dalji razvoj (Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Marušić, Vizek-Vidović, 2003).

Wolraich (1998) ističe da je za učinkovit odgoj, a time i za ostvarivanje prava u obitelji, bitan podržavajući odnos pun ljubavi u kojem će roditelj biti voljeni model kojeg će dijete s

užitkom oponašati. Nužno je objasniti djetetu koja su poželjna, a koja nepoželjna ponašanja. „Dijete na temelju reakcija drugih na vlastita ponašanja i emocionalna izražavanja uči koje su reakcije prikladne u pojedinoj situaciji, a koje to nisu” (Pinter, 2009: 3). Stoga je jako važno davati pozitivne povratne informacije na ponašanja koja su prihvatljiva, a za ponašanje koje to nije djetetu treba ukazati na to.

Roditelji moraju poticati poželjna ponašanja (izražavanje osjećaja, potreba, poticati otvorenu komunikaciju, pravo da traže pomoć od odraslih itd.) i pohvaljivati ih nakon ispoljavanja istih, a za suzbijanje nepoželjnih potrebno je razvijati modele koji će rezultirati smanjenjem ili potpunim uklanjanjem djetetove potrebe za ispoljavanjem nepoželjnih ponašanja (prema Kuterovac-Jagodić i sur., 2003).

S obzirom da obitelj ne ostvaruje, odnosno ne poštuje uvijek u potpunosti dječija prava, uočava se sve veća potreba za državnom intervencijom u svrhu zadovoljenja potreba djece i obitelji. Intervencija države i programskih strategija u svrhu ostvarivanja ovog cilja odnosi se na novac (npr. osiguravanje raznih vrsta finansijske pomoći, plaćeni porodiljni dopust), usluge (npr. osnivanje institucija ranog i predškolskog odgoja, savjetovaništa za roditelje i različitih programa podrške roditeljima) i vrijeme za roditelje (npr. godišnji odmori, dopusti za majke i očeve). Uz takvu vrstu intervencije moguće je ostvariti ravnotežu između profesionalnog i obiteljskog života, a takva vrsta saradnje osigurava i kvalitetniju skrb za djecu, naročito u ranoj dobi kada je njihov razvoj “kritičan” i “plastičan”, a potreba za roditeljima najveća (Kuterovac-Jagodić i sar., 2003).

4. Dječija prava u predškolskoj ustanovi i elementi implementacije dječijih prava u vrtiću

Dijete se u predškolskoj ustanovi intenzivno razvija i formira u društveno biće. Razvija i usavršava motoriku i govor, usvaja logičko mišljenje, higijenske i organizacijske navike, navike socijalnog ponašanja te iskustvo i znanje o životu i okolini. U predškolskoj dobi obitelj ima veliku ulogu u odgoju djeteta, ali ne može potpuno udovoljiti svim potrebama dječije prirode te je dobro da dijete bude zbrinuto u predškolskoj ustanovi. Iako je dijete vezano za obitelj, svojim unutrašnjim osobinama razvoja traži društvo svojih vršnjaka i sudjelovanje u igri. Važnost pedagoški organizovanog predškolskog obrazovanja je velika,

stoga greške u odgoju djece u predškolskoj ustanovi utiču na dalje obrazovanje i kasnije se teško ispravljaju (Rudež, 1975).

Razumijevajući navedeno, Vlada Kantona Sarajevo je 2019. godine donijela odluku da sufinansira dio sredstava za boravak u privatnim vrtićima onima za koje ne bude mjesta u Javnoj ustanovi Djeca Sarajeva. Takva praksa nastavljena je i u 2020. godini. Tom odlukom osigurano je pravo djece na predškolsko obrazovanje jer je zbog ranije prakse da se ne sufinansiraju privatni vrtići, a zbog ograničenja kapaciteta javnih vrtića, velikom broju djece bilo uskraćeno to pravo. Ovom odlukom u suštini se provodi Konvencija o pravima djece bez bilo kakve diskriminacije. Ovo je primjer koji mora zaživjeti na području cijele Bosne i Hercegovine.

Odgoj za ljudska prava u predškolskoj dobi usmjeren je na područje socijalnog i emocionalnog razvoja djeteta. Dijete uči živjeti u zajednici posmatrajući druge i uključujući se u interakcije. Djeca koja ne uživaju svoja prava tokom ranog djetinjstva teško se razvijaju u osobe koje će prihvatiti prava drugih ljudi. Djeca predškolske dobi vrijednosti usvajaju putem raznih radionica i projekata koje za njih priređuju njihovi odgajitelji (Maleš i sar., 2003).

Posmatrajući dijete u svim segmentima svakodnevnog života u ustanovi za rani i predškolski odgoj (vrtić), koja sve više postaje zamjena za obiteljski dom, uočava se velika potreba za promicanjem i poštovanjem dječijih prava. Svakodnevnim praćenjem djece prepoznaju se njihovi interesi koji potiču odgajatelja na promišljanje, refleksiju, saradnju i aktivno djelovanje. Djecu osvještavaju na ostvarivanje svojih prava, na uvažavanje prava drugih na različitost kao i na obaveze. U sam proces uključuju se i ostali sudionici – roditelji, stručni saradnici, te svi ostali zaposlenici ustanove.

U odgojno-obrazovnom sistemu odgoj za ljudska prava provodi se najčešće kao strategija koja podupire odgojno-obrazovne programe za unapređenje mira i demokratije, usmjerena „punom razvoju ljudske osobe i jačanju poštovanja ljudskih prava i temeljnih Sloboda” (čl. 26 Opće deklaracije o ljudskim pravima).

Kako ističe Leach (2003), godine između oko dvije i šest nisu “samo vrijeme čekanja na školu ili pripreme za školu”, već se to vrijeme naziva “rano djetinjstvo” koje ima vlastiti razvojni plan rada. U tom razdoblju djeca ne stiču znanje slušajući “upute” odraslih, već slušajući sebe kroz igru. Tokom tih godina nema razlike između učenja i igranja. Igra je aktivnost u koju se dijete uključuje svojevrijedno i sa užitkom, bez obzira na dužinu trajanja.

Zadržava se u igri onoliko koliko u njoj uživa, a ako uživa, pretpostavka je i da uči. Odgovor na pitanje koliko se dugo dijete treba zadržavati u određenoj aktivnosti glasi: *onoliko koliko dijete želi*. Učenje djece polazi od iskustva sa samim stvarima do bilo kakve vrste interakcije sa vršnjacima.

Optimalan razvoj tako pretpostavlja slobodan dječiji odabir šta će raditi, s kime, kada i koliko dugo. Postoje roditelji koji ne pridaju veliku važnost institucijama ranog i predškolskog odgoja. Najčešće jer ne poznaju vrijednosti koja djeca stiču iskustvima u takvim institucijama (Leach, 2003). Institucije ranog i predškolskog odgoja moraju biti usmjerene na zadovoljavanje svih dječijih potreba.

Potrebe koje se moraju zadovoljiti obuhvataju područje tjelesnog i psihomotornog razvoja, socio-emocionalnog razvoja i razvoja ličnosti, spoznajni razvoj, govor, komunikaciju, izražavanje i stvaralaštvo.

4.1. Ciljevi i zadaci odgoja za dječija prava u vrtiću

Dugoročni cilj djelovanja u području odgoja za ljudska prava je izgrađivanje osobe koja poštuje ljudska prava, te koja štiti svoja prava i prava drugoga, bori se protiv bilo kojeg oblika nasilja i bori za mirno rješavanje sukoba, te se kao odgovorni građanin zalaže za demokratsko društvo, temeljeno na jednakosti, pravdi i slobodi. (Maleš i sar., 2003). Odgoj i obrazovanje za ljudska prava potiče građane na demokratiju, društvenu odgovornost, toleranciju, poštovanje kulturnih različitosti. Građani moraju naučiti biti slobodni, samostalni, kritički razmišljati te moraju biti svjesni svojih prava i odgovornosti. Ciljevi odgoja i obrazovanja za ljudska prava ostvaruju se sticanjem znanja o ljudskim pravima, razvojem sposobnosti i vještina za promicanje i zaštitu ljudskih prava, prihvatanjem ponašanja koje omogućava život u ljudskim pravima (Spajić-Vrkaš i sar., 2001).

U predškolskoj dobi, najranijoj etapi čovjekova razvoja, taj se cilj postiže izgrađivanjem ličnog identiteta, te odgojem za prihvatanje i poštovanje drugoga te prihvatanje različitosti u društvu (pojedinaca, naroda, kultura). Smatram da je jako važno još u predškolskoj dobi sa djecom razgovarati o njihovim pravima. Vrtić je idealno mjesto gdje dijete ima mogućnost da nauči, ali i primjenjuje svoja prava. Da bi dijete naučilo i primjenjivalo svoja prava, odgajatelji moraju biti spremni da kod djece podstiču i razvijaju osjećaj za njihova prava. Ono što bih istakla u ovom dijelu jeste i Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Kantonu Sarajevo, gdje se u poglavlju II. (Principi i ciljevi predškolskog odgoja i

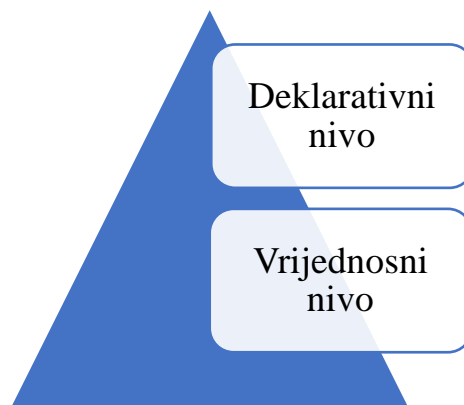
obrazovanja), u odjeljku B. (Principi i ciljevi koji obezbjeđuju osnovna prava djece), u članovima od 8. do 14. spominju i principi i ciljevi koji se odnose na prava djece u predškolskim ustanovama.⁶

U toj ga je dobi moguće ostvariti odgojnim djelovanjem usmjerenim na:

- kreiranje sredine koja kod djeteta potiče razvijanje osjećaja lične vrijednosti kao individue
- stvaranje uvjeta u kojima se dijete osjeća pripadnikom i ravnopravnim članom zajednice
- poticanje razvoja socijalnih vještina za uspostavljanje kvalitetnih međuljudskih odnosa
- izgrađivanje stavova i sistema vrijednosti koji promiču i štite ljudsko dostojanstvo
- njegovanje mirotvornog ponašanja.

Maleš i saradnici (2003) ističu da je odgoj za ljudska prava područje u kojem je manje važno usvajanje činjeničnog znanja o ljudskim pravima, a mnogo više stavovi, vještine, sposobnosti i ponašanje. Naime, ljudska prava imaju dva nivoa - deklarativni (zakonodavni) i vrijednosni. U nastavku rada nudimo grafički prikaz u vidu piramide.

Grafički prikaz 1. *Dva nivoa ljudskih prava*

U predškolsko doba težište je na vrijednostima, tj. na socijalnom i moralnom razvoju. Stoga je, uz usvajanje nekih osnovnih znanja o sebi, o drugima, o odnosu s drugima i funkcionisanju zajednice, te o cjelokupnoj humanoj i materijalnoj okolini, težište tog odgojnog područja na razvoju stavova, sistema vrijednosti i vještina koje će pojedinca učiniti

⁶ U prilogu se nalazi Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo sa izdvojenim članovima vezanim za principe i ciljeve koji obezbjeđuju osnovna prava djece.

spremnim za primjenu usvojenog u svakodnevnom životu, a u kasnijoj dobi i za ostvarenje krajnjeg cilja - akciju u zaštiti svojih prava i prava drugih.

Maleš i saradnici (2003) navode sljedeće zadatke za ljudska prava u predškolskoj dobi:

- Sticanje osnovnih znanja o sebi (kao ljudskom biću, kao pripadniku određenog spola, određene sredine, kulture, naroda), o drugima (njihovim sličnostima i razlikama), o živoj i neživoj prirodi, o supostojanju žive i nežive prirode.
- Razvijanje pozitivnih stavova o vrijednosti života i važnosti svakoga živog bića, o važnosti uživanja ljudskih prava, o jednakosti svih ljudi, o pravdi, pravednosti i miru, o pripadnosti zajednici, o potrebi pridržavanja pravila, o zaštiti okoliša, o međuzavisnosti svega i svih na Zemlji).
- Usvajanje i njegovanje temeljnih humanih vrijednosti (kao što su ljubav, prijateljstvo, odanost, suosjećanje, solidarnost, pravednost, istinoljubivost, nenasilje).
- Podržavanje i izgrađivanje pozitivnih osobina ličnosti (samopuzdanje, samopoštovanje, samosvijest, emocionalna stabilnost, samokontrola, samokritičnost, odgovornost, samostalnost, kreativnost, otvorenost za svijet, radoznalost, spremnost na saradnju, empatija).
- Razvijanje intelektualnih (rješavanje problema) i socijalnih vještina (saradnja, mirno rješavanje sukoba, komunikacija, tolerancija).
- Poticanje na primjenu usvojenog u svakodnevnom životu.

Navedeni zadaci se ostvaruju sudjelovanjem djeteta u životu zajednice u kojoj prevladavaju demokratski odnosi, kako između djece, tako i između djece i odraslih, jer samo takvi odnosi mogu dati poticaj za vlastitu aktivnost, cjelokupni razvoj ličnosti, te razvoj stvaralačkih osobina i sposobnosti. Živeći u demokratskom okruženju, dijete uči da njegova odluka ima važno mjesto u postignuću ličnih ciljeva i ciljeva zajednice čijem razvoju pridonosi.

4.2. Područja i zadaće dječijih prava u vrtiću

Kako je cilj ove koncepcije odgoja za ljudska prava dati temeljnu orijentaciju za rad u području ljudskih prava u predškolskoj dobi, te skrenuti pažnju na važnost odgoja za ljudska prava sa stajališta odgojno-obrazovnog djelovanja odgajatelja i cjelokupnog odgojnog konteksta u dječijem vrtiću, ovdje se iznose temeljna područja i sadržaji koji trebaju biti zastupljeni u radu s djecom predškolske dobi. Navedeni su sadržaji koji se najdirektnije odnose na ljudska prava i povezani su s odgojem za ljudska prava, ali čitav život u dječijem vrtiću treba direktno uticati na usvajanje znanja, stavova i vrijednosti, te razvijati vještine i poticati ponašanja koja su važna sa stajališta izgradnje ličnosti koja će uživati i poštovati temeljna ljudska prava. U sadržajima koji slijede korišteni su ključni pojmovi iz područja odgoja za ljudska prava koje treba obuhvatiti u radu s djecom predškolske dobi.

U izvedbenom programu, gdje se operacionaliziraju zadaci odgoja za ljudska prava, ti su pojmovi svedeni na iskustveni nivo predškolske djece.

Polazeći od činjenice da su ciljevi odgoja i obrazovanja uvijek usmjereni na pojedinca i da se odnose na ona svojstva i stanja razvoja ličnosti koji se odgojem žele postići, Maleš i saradnici (2003) su ciljne vrijednosti, na kojima se temelji odgoj za dječija prava u predškolskoj dobi, podijelili na četiri nivoa i proželi su ih kroz četiri područja:

1. Afirmacija pojedinca - područje *ja*

U području *ja* odgojno je djelovanje usmjereno na jačanje djetetove ličnosti, a to podrazumijeva rad na onim sadržajima koji pomažu djetetu da upozna svoje mogućnosti i ograničenja, osvijesti identitet, te da razvije pozitivne osobine ličnosti. Adekvatnim i brižljivim odabirom sadržaja dijete mora razumijeti da nije u mogućnosti provesti sve ono što želi, te da postoje brojna ograničenja u realizaciji željenih ciljeva. U tom smislu, uloga odgajatelja je posebno važna da kroz implementirane sadržaje pokaže djetetu da su pojedina prava ipak ograničena određenim ličnim mogućnostima svakog djeteta.

Fizičke, intelektualne i druge karakteristike mogu biti vrlo ograničavajući faktor u realizaciji pojedinih prava. Uloga odgajatelja također je bitna da dijete takva ograničenja ne doživljava kao nedostatak, već kao priliku za dokazivanje u drugim poljima.

Zadaće rada u području *ja*:

— upoznavanje i osvještavanje sebe kao osobe (tjelesna obilježja, vlastite potrebe, osjećaji, misli i percepcija, vlastite mogućnosti i ograničenja). Jako je važno da dijete još u školskoj dobi ima razvijenu svijest o sebi kao važnom i bitnom članu društva. Dijete treba i mora da zadovoljava svoje potrebe. Uloga odgajatelja je da procijeni koja vlastita potreba se može realizovati te pojasniti djetetu zašto neka njegova potreba u tom momentu ne može biti zadovoljena. Također, odgajatelj treba da potiče dijete da se stalno razvija i usavršava, da mu pruža podršku i pomoć kako bi razvio svoj puni potencijal.

— upoznavanje i osvještavanje sebe u odnosu na druge (vlastiti identitet - nacionalni, kulturni, humani, spolni). Djeca često u vrtiću osjećaju stid zbog pripadnosti drugačijem nacionalnom, kulturnom ili spolnom identitetu ili pak osjeća dominantan položaj zahvaljujući upravo tradicionalnom razmišljanju o tome. Odgajatelj kroz određene aktivnosti može doprinijeti razbijanju predrasuda, eliminaciji osjećaja inferiornosti ili imperiornosti te podstaći i ohrabriti dijete da svoju nacionalnu, kulturnu, spolnu ili bilo koju drugu razliku prihvati.

— upoznavanje i osvještavanje sebe kao pripadnika različitih skupina - različite životne uloge (npr. u obitelji, rodbini, odgojnoj skupini u vrtiću, skupini vršnjaka). Dijete treba da bude aktivan član zajednice i društva u kojem živi. Da bi to ostvario treba da upozna i spozna koje to sve bitne uloge ima. Odgajatelj mora prepoznati, te adekvatno reagovati u slučaju uočavanja bilo kakvih problema u uključivanju djeteta u zajednicu.

Kroz područje *ja* dijete usvaja određena znanja o svojim obilježjima koji doprinose razvijanju svijesti o sebi. Ovo područje je jako bitno zato što pomaže djetetu da razvije svoj identitet koji je temelj za mnoge druge stvari. Poseban aspekt koji se naglašava u ovim zadacima je i koje mjesto dijete zauzima u odnosu sa drugima kako bi moglo biti aktivan sudionik u različitim procesima.

2. Odnos s drugim — područje *ja i drugi*

U području *ja i drugi* odgojno je djelovanje usmjereno na jačanje djetetovih socijalnih kompetencija, odnosno na sticanje onih stavova i vrijednosti, te razvijanje vještina koje su mu potrebne za uspostavljanje kvalitetnih odnosa s okolinom.

Zadaće rada u području *ja i drugi*:

— upoznavanje i osvještavanje osobina drugih (tjelesna obilježja, potrebe, osjećaji i percepcija). Vrtić je institucija u kojoj dijete ima priliku da nauči i “upozna” sebe kao ličnost, ali i druge osobe. Kao takva institucija, jako je važno da dijete zna da i drugi imaju svoje potrebe koje trebaju zadovoljiti. Uloga odgajatelja je da svojim primjerom pokaže djetetu da poštuje cijeni potrebe drugih ljudi, u ovom slučaju djece.

— upoznavanje i osvještavanje sličnosti i razlika među ljudima (rasne, nacionalne, kulturne, vjerske, spolne). U našim vrtićima su izražene nacionalne, kulturne, vjerske, a u posljednje vrijeme sve više primjetne i rasne razlike. Prihvatanjem različitih kulturnih, rasnih ili vjerskih razlika dijete može mnogo da nauči o drugim zajednicama, a time da bude i znatno bogatije u rasuđivanju i shvatanju drugog i drugačijeg. Uloga odgajatelja je da to kod djece podstiče i ohrabruje.

— uspostavljanje odnosa s drugima (saradnja, snošljivost, razumijevanje, povjerenje, prijateljstvo, solidarnost, ljubav, sloga, pomaganje, briga za drugoga).

Vrtić mora da bude mjesto gdje će se upostavljati odnosi sa drugima, odnosno gdje će se njegovati prijateljstvo, pomoć, solidarnost itd.

Svjesni smo činjenice da pripadnici različitih kultura doseljavaju na naša područja, te njihova djeca pohađaju predškolske ustanove. Samim tim je potreba za ovim vrijednostima još veća. Uloga odgajatelja je da posebno vodi računa o međusobnim odnosima.

— vještine komuniciranja (slušanje, verbalno i neverbalno izražavanje, empatija). Dobra komunikacija je temelj za uspješan odnos među odgajateljima i djecom u vrtiću. Često nismo svjesni važnosti procesa komunikacije i interakcije. Verbalna i neverbalna komunikacija utiču na proces razvijanja samostalne, aktivne, kreativne i slobodne ličnosti.

Odgajatelj kroz različite programe, radionice, igre može kod djece u vrtićkom uzrastu da potiče razvijanje verbalne i neverbalne komunikacije.

— mirno rješavanje sukoba (konstruktivno rješavanje problema i sukoba, nenasilje). Vrtić treba da bude mjesto gdje se više govori o nenasilnom rješavanju sukoba. Uloga odgajatelja je da vodi računa i svojim ponašanjem ukazuje djeci da se sukobi mogu rješavati na miran i pobjednički način. Razgovorom sa djecom treba da im ukaže da itekako postoji opcija pobjednik pobjednik i da se nenasilnim metodama može riješiti određeni problem.

Socijalne kompetencije se razvijaju tokom odrastanja djeteta. Socijalna kompetencija se definira kao ujedinjavanje ličnih znanja i vještina koje osoba posjeduje kako bi se što učinkovitije snalazila u različitim prilikama, izazovima i izborima. Mnogi autori razlikuju socijalnu kompetenciju od socijalnih vještina. Vještine uključuju specifična ponašanja pojedinca dok je kompetencija određena kroz način na koji osoba koristi socijalne vještine u socijalnom okruženju. Možemo zaključiti da socijalne vještine izražene na adekvatan način u postizanju ličnih ciljeva pojedinca vode prema socijalnoj kompetenciji (Jurčević Lozančić, 2011). Djeca koja dobivaju podršku svoje obitelji, izgrađuju pozitivnu sliku o sebi. Samim tim, dijete potiče pozitivno socijalno funkcionisanje, odnosno jača socijalne kompetencije. Kroz zadatke u ovom području dijete razvija interkulturalizam, koji je dobar temelj za dobre odnose u društvu koje je skup ljudi različitih kultura.

Jako važan segment u području ja i drugi je socijalizacija koja je jako bitna da bi dijete formiralo ličnost. Ono što bih još dodala jeste i to da “djeca uče po modelu”. Učeći na ovaj način dijete usvaja različite oblike socijalnog ponašanja, stavova, vještina itd, što svakako utiče na dijete u procesu formiranja ličnosti.

3. Pripadnost zajednici — područje *mi*

U području *mi* odgojno je djelovanje usmjereno na djetetovo sagledavanje zajednice kao cjeline u kojoj vlada međuzavisnost svih (ljudskih bića međusobno, te žive i nežive prirode) i koja svojim članovima osigurava određena prava, ali zahtijeva i odgovornost svakoga za vlastite postupke.

Zadaće rada u području *mi*:

— osvještavanje mira kao pretpostavke života, sklada zajednice, te razvoja pojedinca i cjelokupne zajednice. Odgoj za mir je jako važan. Vrtić je idealno mjesto da djecu još od malih nogu učimo i ukazujemo im na važnost skladnosti zajednice. Da bi ostvarili i ovu zadaću odgajatelji bi trebali poticati grupni rad kod djece, u kojem će svako dijete imati priliku da pokaže sve ono što može i zna.

— upoznavanje, razumijevanje i oživotvorenje dječijih prava (pravo na život, na igru, na ime i nacionalnost, na obitelj, roditeljsku ljubav, zaštitu od zlostavljanja, itd.). Dijete uči živjeti u zajednici i njegova prava će mu biti dobar temelj da bi aktivno sudjelovao i bio aktivan član zajednice. Posmatrajući dijete u svim segmentima svakodnevnog života u ustanovi za rani i predškolski odgoj, koja sve više postaje zamjena za obiteljski dom, uočava se velika potreba

za promicanjem i poštovanjem dječijih prava. Odgajatelj mora promicati i poštovati dječija prava. Okosnica ovog rada su dječija prava, te stoga je jako bitno još u predškolskoj dobi djecu učiti da imaju svoja prava koja svi trebaju da poštuju.

— shvatanje važnosti funkcioniranja zajednice na načelima pravednosti - od obitelji, odgojne skupine i skupine vršnjaka do međunarodne zajednice (pravda, jednakost, odlučivanje, odgovornost). Svjedoci smo koliko je nepravde u svakodnevnom životu svakog pojedinca. Dijete od predškolskog uzrasta treba usmjeravati i svojim primjerom ukazivati na pravdu i pravičnost. Odgajatelj treba kroz svakodnevne situacije ukazivati djeci na pravdu, odgovornost, jednakost itd.

— upoznavanje i razumijevanje ljudskih prava (pravo na život, slobodu, dostojanstvo, pravo na privatnost, itd.). Osnovna ljudska prava su temelj za poštivanje svih ljudskih prava. Svaka osoba ima pravo na život, dostojanstvo, privatnost itd. Djeca trebaju biti upoznata sa ljudskim pravima, a u tom dijelu pored obitelji, važnu ulogu imaju i odgajatelji u vrtiću.

Njihova uloga je da upoznaju djecu sa pravima, te da se bore i trude da se prava poštuju i provode. Da bi se ljudska prava poštovala, djeca moraju znati koja su to, te na koji način ih ostvariti.

— upoznavanje, shvatanje i prihvatanje pravila zajedničkog života (donošenje pravila, poštovanje pravila, posljedice narušavanja pravila, sigurnost). Da bi društvo moglo opstati potrebna su određena pravila koja se uspostavljaju i koja se moraju poštovati. Da bi djeca poštovala određena pravila, sami moraju da učestvuju u kreiranju tih pravila, naravno ukoliko pravila nisu unaprijed definisana.

U vrtićima, odnosno još u predškolskom dobu djecu treba učiti o različitim pravilima. Razne aktivnosti su odlična prilika za učenje o ovom pojmu. Odgajatelj može kroz npr. igru djeci dati priliku da donesu i poštuju pravila, te razgovor o posljedicama narušavanja istih.

— razvijanje moralnog odnosa prema ličnoj, tuđoj i zajedničkoj imovini — međuzavisnost svih ljudskih bića (podjela uloga u obitelji, ustanovi, mjestu, državi i doprinos svakoga u zajednici). Jako je važno da dijete još u najranijoj dobi bude aktivan član obitelji. U predškolskoj ustanovi odgajatelji trebaju poticati dijete da bude aktivan sudionik u različitim procesima. Svako dijete ima određenu ulogu u svojoj obitelji, društvu, državi, te je stoga jako važno da odgajatelj priča sa djecom o tim ulogama. Ono što bih posebno izdvojila jeste i to da odgajatelji u vrtiću uče djecu da čuvaju i paze stvari svojih drugara.

— međuzavisnost i odnos žive i nežive prirode (briga o okolišu i njegova zaštita). Mnogi faktori utiču na kvalitetu života svih ljudi, a posebno djece. Nažalost, svijest našeg društva nije još na tom nivou da svaki pojedinac itekako može doprinijeti zaštiti okoliša, stoga je jako važno krenuti od naših najmlađih članova društva. Predškolske ustanove, pored obitelji su prve stavke koje mogu uticati na razvoj djeteta.

Jako je važno da djeteta u vrtiću ima priliku da direktnim putem ili primjerom bude upoznato sa važnošću očuvanja okoliša. Također, odgajatelj može organizovati različite radionice u kojima će sa djecom razgovarati o zaštiti okoliša.

Djeca, pa čak i odrasli često sebi postavljaju pitanje ko sam ja. Okolina često može utiče na to kakvu sliku djeteta gradi o sebi. Sva djeca na svijetu imaju svoja prava koja moraju da se poštuju. Jedan od dokumenata koji je izuzetno važan, a tiče se ove tematike jeste i Konvencija o pravima djeteta. Nešto više o ovoj Konvenciji može se pročitati na početku ovog rada.

4. Svijet kao cjelina

U području Svijet kao cjelina odgojno je djelovanje usmjereno na usvajanje temeljnih znanja i spoznaja o međusobnoj povezanosti svega u svijetu - svih ljudi i njihovog djelovanja ili nedjelovanja na lokalnoj, nacionalnoj, međunarodnoj i globalnoj razini, svih živih bića, žive i nežive prirode.

Zadaće rada u području Svijet kao cjelina:

— shvatanje međuzavisnosti svih ljudskih bića (podjela uloga u obitelji, ustanovi, mjestu, državi i na razini čitavoga svijeta). Svijet je jedna cjelina koja je povezana od manjih komponenti. Svaki pojedinac, bez obzira na starost doprinosi toj cjelini, bilo na pozitivan ili negativan način. Uloga odgajatelja je da “probudi” dobre strane kod djeteta, te da osvijesti njegovu ulogu i važnost te uloge za cjelokupno funkcionisanje svijeta.

— shvatanje međuzavisnosti svih živih bića (čovjeka, biljaka i životinja). Čovjek sa biljkama i životinjama živi u zajednici u kojoj jedni bez drugih ne bi mogli opstati. Odgajatelj treba da uči djecu da se brinu o životinjama, da ih ne zlostavljaju i maltretiraju te o biljkama i da ih ne uništavaju.

— shvatanje međuzavisnosti i odnosa žive i nežive prirode (briga o okolišu i prirodi, njihova zaštita). Svjedoci smo koliko je bitna briga za okoliš. Nebrigom o našoj okolini možemo uticati na pojavu različitih bakterija i životinja koje nam svakako mogu donijeti mnogo štete. Predškolske ustanove mogu na odličan način podsticati djecu da čuvaju i štite svoju okolinu.

— djetetu pružati iskustvo zajednice koja je pozvana razvijati kulturu i civilizaciju koja je dostojna čovjeka u svim njegovim dimenzijama. Posjete različitim ustanovama mogu doprinijeti djetetovom upoznavanju bliže i dalje društvene zajednice u kojoj dijete živi.

— njegovati nadu, povjerenje i optimističan pogled na svijet i život u svim njegovim dimenzijama. Jedna od odlika uspješnih ljudi jeste i optimističan pogled na svijet. Zadaća odgajatelja je da kod djece gradi povjerenje, nadu i pozitivan pogled na svijet.

Da bi to postigao i on sam mora biti uzor, model koji će na osnovu svog primjera i ličnog iskustva djeci pomoći. Jako je važno međusobno povjerenje između odgajatelja i djeteta, te davanje podrške da dijete postigne svoj maksimum.

Dijete još u predškolskom uzrastu treba da zna da su suživot i povezanost sa svim živim bićima, ali i neživom prirodom ključni da bi naša planeta opstala. Zbog toga je potrebno da odgajatelji ulažu mnogo napora i truda da bi djeci prenijeli važnost skladnog odnosa.

Sva četiri područja kao i zadatke rada u tim područjima međusobno su povezani i uvjetuju se. Naime, samo dijete koje ima razvijenu pozitivnu sliku o sebi i samokritičnost spremno je za prihvatanje drugih i njihovih različitosti. Tek osjetljivost na svoje *ja* i sigurnost u sebe vodi do otvaranja prema drugome. Osjećaj zajedništva potiče osjećaje pripadanja i jača dječji koncept sebe i drugih. Pozitivna slika o sebi potiče dijete da usavrši komunikacijske vještine, koje su ključne za međuljudske odnose.

Kvalitetni odnosi među djecom u grupi pružaju mogućnost lakšeg rješavanja nesporazuma i veću spremnost za saradnju. U saradničkom okruženju dijete se bolje osjeća kao pojedinac i lakše razvija samopouzdanje i samopoštovanje.

Da bi odgajatelj uspješno provodio ove zadatke potrebno je da djetetu uvijek pristupi na način da se ono osjeća prihvaćeno, zaštićeno, voljeno. Da potiče dijete da pokaže svoju kreativnost, maštovitost, interesovanje za određene stvari, predmete, pojave. Jako je bitno poštovanje djetetove ličnosti. Sve ove stavke je jako teško poštovati i provoditi u svakodnevnom radu, ali odgajatelj mora biti spreman na cjeloživotno učenje i usavršavanje, bilo to kroz formalno ili ipak kroz neformalno obrazovanje. (Maleš i sar., 2003).

4.3. Prava djece sa teškoćama u predškolskim ustanovama

Univerzalna deklaracija UN-a o ljudskim pravima u članu 1. Kaže: „Sva ljudska bića se rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima”.

U mnogim zemljama, odgovor na situaciju djece s teškoćama u razvoju uglavnom je ograničen na institucionalizaciju, napuštanje ili zanemarivanje. Ovakvi odgovori su problem, a oni su ukorijenjeni u negativnim pretpostavkama o nesposobnosti, zavisnosti i razlici, koje su pojačane neznanjem.

Potrebna je posvećenost pravima djece sa teškoćama i njihovoj budućnosti, davanje prioriteta onima koji su u najnepovoljnijem položaju, kao pitanju jednakosti i u korist svih. Djeca s teškoćama u razvoju susreću se s različitim oblicima isključenosti, koji ih pogađaju u različitoj mjeri, zavisno od faktora kao što su: tip teškoće koju imaju, mjesta gdje žive i kulture ili sloja kojem pripadaju.

Smatramo da je jako važno uvesti inkluziju u predškolske ustanove. Pojam inkluzija ima porijeklo u latinskom jeziku, a predstavlja izvedenicu koja znači *uključivanje, uključenost, obuhvatanje i podrazumijevanje*, a inkluziju kao najopštiji pojam možemo definisati kao *proces ili pristup u kome segment nečega ili pojedinca u društvu posmatramo kao dio cjeline*. (Suzić, 2008). Jedan od primjera koji bih navela o važnosti inkluzije jeste slučaj koji se desio u vrtiću u kojem sam ja radila. Naime, jedan dan u naš vrtić je došao jedan otac i tražio je informacije o upisu svoje djevojčice. Kolegica je iznijela sve detalje i onda je on onako sramežljivo rekao da je njegova djevojčica dijete sa teškoćama u razvoju. Pitao je da li je to “problem” pri upisu u vrtić. Kolegica je rekla da nije, čak naprotiv da su kod nas sva djeca dobrodošla. Čovjek je počeo da plače, te je rekao kako nijedan vrtić do sada nije htio da “primi” njegovo dijete. Ovaj primjer nam je pokazatelj da se u našem društvu inkluzija još uvijek ne smatra važnom za našu zajednicu. Ignorisanjem djece sa teškoćama u razvoju naše društvo zapada u moralnu, ali i druge krize.

4.4. Uloga odgajatelja u zaštiti i promovisanju djetetovih prava u dječijem vrtiću

Biti odgajatelj profesionalna uloga koja se u cjelini odvija kroz odnos sa djetetom i njegovim roditeljima. Odgajatelj se neprestano treba stručno usavršavati, ali i razvijati kao osoba kroz cjeloživotno učenje. On nije realizator programa, već kritički, refleksivni istraživač svoje prakse, stvaralac kurikuluma. (Miljak, 1996). Da bi to postao, treba razvijati sposobnost samouvida ili samoprocjene svoga rada i vrijednosti koje zastupa u svom radu.

Važni su odgajateljevi kapaciteti za prihvatanje djetetove ličnosti, a od odgajateljeve ličnosti i njegove spremnosti da razumije djetetove potrebe i da im sa ljubaznošću i naklonošću udovoljava, uveliko zavisi i cjelokupna sredina. Znanja i vještine odgajatelja su važniji što je dijete mlađe, odnosno, što više zavisi od odraslih i oni uključuju znanja o kvalitetnoj prehrani, o zaštiti djetetovog zdravlja, o prepoznavanju simptoma pojedinih bolesti i ponašanju u vrijeme njihovog pojavljivanja, o optimalnim uslovima sna, kretanja i njege, o djetetovim emocionalnim potrebama.

Odgajatelj koji razumije šta djetetu treba da bi bilo zadovoljno, sigurno i prihvaćeno, te da ima vještine kojima će to spretno i na vrijeme osigurati, oslobodit će vrijeme za rad na poticanju djetetovog razvoja, a djetetu omogućiti stanje u kojem će primati vanjske poticaje. (Mlinarević, 1999).

Obaveze odgajatelja su i poštovanje individualnih potreba djeteta (svako dijete je individua i ima različite potrebe koje zadovoljava u različitim trenucima), poštovanje interesa djece, stvaranje pozitivne slike o sebi, pružanje djetetu ispravnog modela ponašanja

(dijete uči po modelu), osiguravanje stimulatívne okoline za djetetovo samoizgrađivanje kroz igru, *informisanje djeteta o njegovim pravima, upoznavanje roditelja sa pravima djeteta, uvažavanje potreba porodice, učenje o pravima djeteta*, rad na sebi i poticanje samokontrole u odnosu na vlastite potrebe. Odgajatelj treba imati pravo na: *intervenirati u slučaju da primijeti da su neka od djetetovih prava ugrožena*, dobivanje informacije od roditelja o djetetu, uspostavljanje jednog oblika partnerstva sa djetetom, *saradnja sa stručnjacima u odbrani prava djeteta*, stručno usavršavanje u oblasti ljudskih prava i profesionalno napredovanje. Pored svih navedenih stavki jako je važno i poticanje vedre i vesele atmosfere.

II METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem i predmet istraživanja

Aktuelnost teme o pravima djeteta danas je vrlo izražena. Masovni mediji nam omogućavaju uvid u to koliko se i kako danas krše prava djeteta i od kolike je važnosti odgoj za ostvarivanje ljudskih prava. Savremena pedagogija ide u smjeru humanističkog odgoja koja se temelji na pravima djeteta, Takav pristup odgoju kreće prema demokratizaciji ukupnog društva. Odgajatelj se nalazi pred velikim izazovima kada je u pitanju njegova odgajateljska uloga u kontekstu odgoja za ostvarivanje dječijih prava. Njegov je zadatak pronaći pravu ravnotežu između zahtjeva savremene pedagogije, potreba djeteta te obitelji iz koje dijete dolazi. Za uspješan odgojni učinak važno je da odgajatelj jača svoju stručnu, komunikacijsku i društvenu sposobnost, stvara pozitivnu klimu u dječjem vrtiću i razvija partnerski odnos s roditeljima.

Djeca se rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima i ona su osnovna ljudska potreba. Stoga je jako važno djecu još od najranije dobi upoznavati sa pravima koja im pripadaju. Tu veliku ulogu imaju odgajatelji koji kroz svoj svakodnevni rad imaju priliku da poštuju i uče djecu o njihovim pravima. U posljednjih stotinjak godina mnoge organizacije i institucije su počele više da govore i potiču razvoj dječijih prava. Jedan od najvažniji dokumenata vezan za dječija prava je i Konvencija o pravima djeteta koja je napisana 1989 godine. U određenju problema istraživanja ove teme mogli smo pristupiti na više načina. Npr. propitivanjem činjeničnih znanja djece o njihovim pravima, analizu socijalnog konteksta njihovog provođenja itd. U ovom radu pažnja je usmjerena na analizu dugoročnih ciljeva djelovanja u pisanim pripremama odgajatelja. Postavlja se pitanje- zašto baš ovaj pristup? Uvidom u dosadašnja istraživanja mnogo se govorilo o dječiji pravima, ali smatramo da ovakav pristup i način nije dovoljno istražen i predstavlja nepoznanicu u naučnom polju, te kao takav može doprinijeti kvalitetnijem i boljem radu u predškolskim ustanovama.

1.2. Cilj

Cilj ovog rada je analiza zadataka u pisanim pripremama odgajatelja u području odgoja za ljudska prava u dječijem vrtiću, kao jednoj od bitnih pretpostavki za kreiranje vrtića kao mjesta za učenje i življenje dječijih prava.

1.3. Zadaci

1. Putem pojmovne i frekvencijske analize zadataka u pisanim pripremama odgajatelja istražiti dugoročne ciljeve vezane za temeljna područja i sadržaje na kojima se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću:

- zastupljenost sadržaja vezanih za afirmaciju pojedinca – područje JA
- zastupljenost sadržaja vezanih za odnos s drugima- područje JA I DRUGI
- Zastupljenost sadržaja vezanih za pripadnost zajednici- područje MI
- Zastupljenost sadržaja vezanih za svijet kao cjelinu.

2. Analizirati zastupljenost i međudnos pripadajućih sadržajnih elemenata za svaki aspekt zasebno.

3. Kreirati preporuke za odgajatelje koje mogu biti korisne kako bi se doprinijelo razvoju dječijih prava.

1.4. Istraživačka pitanja

1. U kojoj mjeri su zastupljeni dugoročni ciljevi djelovanja u u dnevnim pripremama odgajatelja u vrtiću?

2. Koja je zastupljenost i međudnos pripadajućih sadržajnih elemenata za svako područje zasebno?

3. Koje preporuke mogu proizaći iz ove analize?

1.5. Metode

Metode koje će se koristiti su: metoda analize sadržaja i metoda analize dokumentacije.

Metoda analize sadržaja. Primjenom ove metode pružit ćemo sliku stvarnosti vezane za poštovanje dječijih prava u vrtiću. Ovom metodom će se analizirati zadaci u pisanim pripremama odgajatelja u području odgoja za ljudska prava u dječijem vrtiću.

Metoda analize dokumentacije. U radu je korištena metoda analize dokumentacije na uzorku od 185 pisanih priprema odgajatelja iz pet izvedenih odgojno-obrazovnih zadataka, uzrasne skupine četverogodišnjaka. Temeljem frekvencijske (f) analize zadaci su razvrstani prema

definiranim temeljnim područjima i njihovim pripadajućim sadržajima na kojima se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću: (a) zastupljenost sadržaja vezanih za afirmaciju pojedinca – područje JA, (b) zastupljenost sadržaja vezanih za odnos s drugima- područje JA I DRUGI, (c) Zastupljenost sadržaja vezanih za pripadnost zajednici- područje MI; (d) Zastupljenost sadržaja vezanih za svijet kao cjelinu.

1.6. Tehnika

Analiza sadržaja. Ovom tehnikom smo analizirali zadatke djelovanja u pisanim pripremama odgajatelja u području odgoja za ljudska prava u dječijem vrtiću, kao jednoj od bitnih pretpostavki za kreiranje vrtića kao mjesta za učenje i življenje dječijih prava.

1.7. Instrumenti

Analitička matrica. Analiza je vršena temeljem analitičke matrice koja je konstruirana za potrebe ovog istraživanja, temeljem analize recentne literature. Kao teorijski okvir uzeta su temeljna područja na kojima se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću: (a) zastupljenost sadržaja vezanih za afirmaciju pojedinca – područje JA; (b) zastupljenost sadržaja vezanih za odnos s drugima- područje JA I DRUGI; (c) Zastupljenost sadržaja vezanih za pripadnost zajednici- područje MI; (d) Zastupljenost sadržaja vezanih za svijet kao cjelinu. Instrument se sastoji iz 4. glavna područja koja sadrže svoje kategorije, ali i svaka kategorija sa detaljno razloženim potkategorijama u koje smo unosili i analizirali podatke iz zadataka iz dnevnih priprema odgajatelja. Za ovaj rad u svrhu istraživanja koristili smo se ranije pripremljenim instrumentom preuzetim iz priručnika “Živjeti i učiti prava. Odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja” objavljenom 2003.godine autora Maleš, D., Milanović, M., Stričević, I.

1.8. Uzorak

Uzorak za ovo istraživanje činit će period od oktobra 2018. do juna 2019. i to 9. mjesečnih tema, 36. sedmičnih i 185 dnevnih tema. Jedinice analize za koje smo se odlučili u ovom istraživanju su zadaci, kojih je bilo 5: (a) spoznajni (kognitivni) razvoj; (b) socio-emocionalni razvoj ličnosti; (c) razvoj govora i komunikativnih sposobnosti; (d) tjelesni i zdravstveni odgoj; (e) razvoj sposobnosti izražavanja i stvaralaštva. Dnevne pripreme će biti birane na temelju mjesečnih tema. U nastavku ovog rada nalazi se kalendar dnevnih priprema

odgajatelja u koji su uneseni podaci vezani za dnevne, sedmične i mjesečne teme koje su uzete u analizu. Istraživanje je provedeno u Predškolskoj ustanovi “Palčić” Sarajevo.

Tabela 1. *Raspored sedmičnih i mjesečnih tema*

U tabeli 1. možemo vidjeti spisak mjesečnih, sedmičnih i dnevnih tema koje su se obrađivale u periodu od oktobra 2018. do juna 2019. godine.

Mjesec	Mjesečna tema	Sedmične teme	Dnevne teme
Oktoibar	1. Jesen u mojoj okolini	<ol style="list-style-type: none"> 1. U svijetu dječije pravde (01.10.-05.10.) 2. Promjene u jesen (08.10.-12.10.) 3. Jesen u šumi (15.10.-19.10.) 4. Saznajmo o svojoj domovini (29.10.-02.11.) 	Dječija prava Tajanstvena planeta Puzanje oko planete Šarena lopta Planeta Zemlja Kiša pada Lastavice odlaze na jug Djevojčica i kišobran Jesenje lišće Otiskivanje lišća Izgled šume i njeni plodovi Ko sve živi u šumi Šumske životinje se spremaju za zimu Jabuka-predstava Voće u šumi
Novembar	1. Lijepa je Bosna moja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Volim te Bosno (05.11.-09.11.) 2. Mjesto u kojem živim (12.11.-16.11.) 3. Obilježja moje domovine (19.11.-23.11) 4. Moja domovina BiH (26.11.-30.11.) 	Moja domovina Zastava moje domovine Moj grad Miljacka Mostovi prijateljstva Igman i Bjelašnica Šta smo naučili Grad i selo Moj grad Sarajevo Naš vrtić Rijeka Miljacka Šta smo naučili Zastava BiH Grb BiH Domovino pjevamo ti himnu Jezik Šta smo naučili Plešemo za domovinu Narodi u BiH Običaji naroda u BiH Stara bosanska nošnja

Mjesec	Mjesečna tema	Sedmične teme	Dnevne teme
Decembar	1. Praznične radosti	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stiže nam zima (03.12.-07.12.) 2. Dječije radosti (10.12.-14.12.) 3. Praznična čarolija (17.12.-21.12.) 4. Dolazi nam Nova godina (24.12.-28.12.) 	<p>Zima</p> <p>Karakteristike zime</p> <p>Zašto su jelke i zimi zelene</p> <p>Snijeg</p> <p>Šta smo naučili</p> <p>Snješko</p> <p>Grudvanje</p> <p>Aktivnosti u parku</p> <p>Ukrasne kuglice</p> <p>Zimske pjesmice</p> <p>Ukrašavanje jelke</p> <p>Ukrasi u vrtiću</p> <p>Priča o Djeda Mrazu</p> <p>Kada praznik dođe</p> <p>Deda Mraze ne skreći sa staze</p> <p>Pismo zimi</p> <p>Pravimo čestitke za najdraže</p> <p>Moje neostvarene želje</p> <p>Pismo Deda Mrazu</p> <p>Veseli dan</p>
Januar	1. Pahuljice sve u letu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Praznična idila (01.01.- 04.01.) 2. Odijevanje zimi (07.01.-11.01.) 3. Snježne radosti (14.01.-18.01.) 4. Zimski sportovi (21.01.-25.01.) 	<p>Grudvanje</p> <p>Šta smo naučili</p> <p>Kapa, šal i rukavice</p> <p>Čarobna vrećica</p> <p>Zimska odjeća</p> <p>Zimska obuća</p> <p>Šta smo naučili</p> <p>Pravimo snješka bijelića</p> <p>Pahuljice</p> <p>Pravimo grudve od papira</p> <p>Šta smo naučili</p> <p>Skijanje</p> <p>Sankanje</p> <p>Bob</p> <p>Klizanje</p> <p>Šta smo naučili</p> <p>Padaj padaj snježiću</p> <p>Pahuljice</p> <p>Veju pahulje</p> <p>Šta smo naučili</p>

Mjesec	Mjesečna tema	Sedmične teme	Dnevne teme
Februar	1. Zdravlje i pravilna ishrana	1. Povrće (04.02.- 08.02.) 2. Voće (11.02.- 15.02.) 3. Zdrava hrana (18.02.- 22.02.) 4. Sretna ti Nezavisnost BiH (25.02.- 01.03.)	Piramida ishrane Povrće i vitamini Moj vrt Važnost povrća za zdravlje Povrtlari Alat za sađenje povrća Maskota- vučko Album sjećanja na ZOI 84 Priča o jabuci Voćna salata Limunada Žitarice Veliki apetit Higijena Sredstva za održavanje lične higijene Lijepi i zdravi zubi Bosna je moja Domovina Moja Bosna Zastava BiH Sretna ti Nezavisnost BiH
Mart	1. Priroda se budi	1. Volim mamu (04.03.-08.03.) 2. Vjesnici proljeća (11.03.-15.03.) 3. Stiglo je proljeće (18.03.- 22.03.) 4. Promjene u prirodi (25.03.- 29.03.)	Mojoj majci Maskembal Čestitka za mamu Čestitka za mamu Mama Kako je procvjetala prva visibaba Proljeće- pjesma Šareni svijet Građa biljke Visibaba Dolazak proljeća Valcer cvijeća Mali vrtlari Kiša Duga Probearalo drveće Šuma se budi Vjetar Proljetno gnijezdo Šta smo naučili

Mjesec	Mjesečna tema	Sedmične teme	Dnevne teme
April	1. Stiglo je proljeće	1. Leptir (01.04.- 05.04.) 2. Pčela (08.04.- 12.04.) 3. Bubamara (15.04.- 19.04.) 4. Mrav (22.04.- 26.04.)	Leptir Karakteristike leptira Leptiriću šareniću Koristi i štetnosti leptira Bojimo leptira Pčela-osnovne karakteristike Životna organizacija pčela Bumbari i pčele Pčelica i bumbar Zum zum pčelice Bubamara i njen život Koristi i štetnosti bubamare Nije lako bubamarcu Bubamara-recitacija Nestašna bubamara Karakteristike mrava Dan planete Zemlje Mrav i njegov život Cvrčak i mrav Kiša i mrav Pčela Bubamara
Maj	1. Saobraćaj	1. Prevozna sredstva (06.05.- 10.05.) 2. Saobraćajni znakovi (13.05.- 17.05.) 3. Na raskrsnici (20.05.- 24.05.) 4. Vozila specijalne namjene (27.05.- 31.05.)	Trolejbus Autobus Tramvaj Voz Avion Znakovi opasnosti Pješački prelaz Znakovi obaveze Znakovi izričitih naredbi Šta smo naučili Raskrsnica Miš na raskrsnici Prometni policajac Prometna pravila Maketa raskrsnice Policija-122 Vatrogasci-123 Hitna pomoć-124 Kamion čistač Šta smo naučili

Mjesec	Mjesečna tema	Sedmične teme	Dnevne teme
Juni	1. Životinjski svijet	1. Mladunčad i mame (03.06.- 07.06.) 2. Kućni ljubimci (10.06.- 14.06.) 3. Domaće životinje (17.06.- 21.06.) 4. Šumske životinje (24.06.- 28.06.)	Koka i pilići Ovca i jagnje Krava i tele Ružno pače Izgubljeni pas Papagaj Maca prede Ribica mala Kornjača Život na farmi Konj Pjetlić- zlatni repić Vuk i sedam kozlića Šta smo naučili Šuma i njeni stanovnici Juri zeko iz daleka Teta Ija Sova Jež

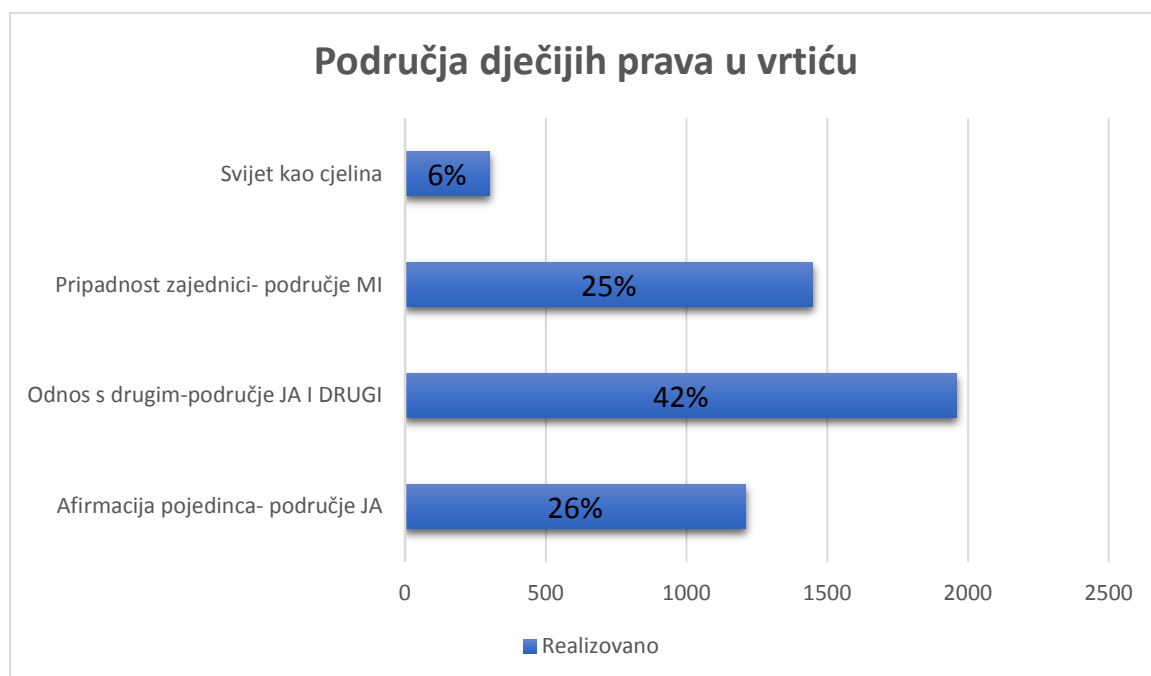
U tabeli 1. možemo vidjeti spisak mjesečnih, sedmičnih i dnevnih tema koje su se obrađivale u periodu od oktobra 2018. do juna 2019. godine sa tačno naznačenim imenima obrađivanih tema.

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Analiza zastupljenosti četiri temeljna područja u zadacima u dnevnim pripremama odgajatelja

Naredni grafički prikaz (grafički prikaz 1.) i narativna analiza nam daju povratne informacije o tome kako su Maleš i saradnici (2003) ciljne vrijednosti, na kojima se temelji odgoj za dječija prava u predškolskoj dobi, podijelili na četiri nivoa i proželi su ih kroz četiri temeljna područja.

Grafički prikaz 1. Zastupljenost područja dječijih prava u vrtiću

Iz prvog grafikona se može zaključiti da od četiri osnovna područja (1. Afirmacija pojedinca- područje JA, 2. Odnos s drugim- područje JA I DRUGI, 3. Pripadnost zajednici- područje MI, 4. Svijet kao cjelina) odgajatelji u vrtiću su najviše obrađivali teme vezane za područje JA I DRUGI I to 40% ukupne vrijednosti. Ovo područje zauzima važno mjesto u svakodnevnom životu svakog djeteta. Čovjek je društveno biće, te je stoga jako važno još od najranije dobi kod djece poticati aktivnost, komunikaciju i odnos s drugima. Pripadnost zajednici- područje MI je zastupljeno sa 29%, dok je područje JA zastupljeno sa 25%, što nam govori da su ova dva područja podjednako zastupljena u zadacima u dnevnicima

pripreman odgajatelja. Područje svijet kao cjelina zauzima 6 % ukupne zastupljenosti. Ono što je zanimljivo za pvp područje jeste da ono ima najmanje kategorija i potkategorija, te stoga ovaj udio u ukupnoj zastupljenosti nije reprezentativan rezultat.

2. Zastupljenost i međuodnos pripadajućih sadržajnih elemenata četiri temeljna područja

U nastavku rada su tabele koje predstavljaju svaku pojedinačnu kategoriju četiri glavna područja. Nakon svake tabele podaci su predstavljeni narativno. Pisat ćemo o 4 temeljna područja: Afirmacija pojedinca-područje JA, odnos s drugim- područje JA I DRUGI, Pripadnost zajednici- Područje MI i posljednja kategorija Svijet kao cjelina, te ćemo ih detaljnije analizirati.

2.1. Afirmacija pojedinca - područje ja

Prva prikazana tabela (tabela broj 1.) nam govori o afirmaciji pojedinca- području JA.

Tabela 1. Afirmacija pojedinca- područje JA

Temeljno područje na kojem se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću	Kategorije temeljnog područja	Potkategorije temeljnog područja	(f)	%	f (%)	f (%)
Područje JA	Upoznavanje i osvještavanje sebe kao osobe	Tjelesna obilježja	86	14%	53%	
		Vlastite potrebe	85	13%		
		Osjećaji	135	21%		
		Misli i percepcija	170	27%		
		Vlastite misli i ograničenja	161	25%		
	Upoznavanje i osvještavanje sebe u odnosu na druge	Vlastiti identitet	120	34%	30%	26%
		Nacionalni identitet	41	11%		
		Kulturni identitet	44	12%		
		Humani identitet	87	24%		
		Spolni identitet	66	18%		
	Upoznavanje sebe kao pripadnika različitih skupina	Uloga u obitelji	19	9%	18%	
		Uloga u rodbini	12	6%		
		Uloga u odgojnog skupini u vrtiću	91	42%		
		Uloga u skupini vršnjaka	93	43%		

Na početku ove tabele (tabela 1.) prikazana je kategorija realizacija zadataka po kategorijama. Moguće je uočiti da su najčešće realizovane teme koje se odnose na misli i percepciju sa 27% ukupne zastupljenosti, ali i na vlastite misli i ograničenja sa 25 % zastupljenosti. Svakako je stvaranje dobre atmosfere preduvjet za ostvarivanje djetetovih prava koje će pružati osjećaj sigurnosti, dobrodošlice, topline, zadovoljstva, te postojati kvalitetan odnos između odgojitelja i djeteta i svih odraslih u ustanovi što se implicira u ovom radu (Redžep-Borak, 2003: 322.).

S druge strane najmanje je zastupljeno područje vlastitih potreba sa 13%, ali i tjelesnih obilježja sa 14%. Naredna potkategorija nam pokazuje da se najviše pažnje posvetilo vlastitom identitetu, sa ukupnom zastupljenošću od 34%, dok su teme vezane za nacionalni (11%), kulturni (12%), i spolni identitet (18%) otprilike pojednako realizovane.

Kada je riječ o upoznavanju sebe kao pripadnika različitih skupina, najveća pažnja je posvećena segmentu odnosa sa vršnjacima sa 43% zastupljenosti, ali i samoj ulozi djeteta u odgojnoj skupini u vrtiću sa 42% realizovanih zadataka od ukupnog broja. Ovi podaci nam govore da se djetetova ličnost i individualnost jako poštuje i uvažava. Proces socijalizacije započinje u obiteljskoj zajednici, ali sa porastom dobi, sve veću ulogu za razvoj djeteta imaju vršnjaci. Stoga, vršnjaci i njihov utjecaj na razvoj djeteta postali su važno pitanje za istraživanje. Interes za druženje naglašen je tokom cijelog ranog djetinjstva. Vlastiti identitet bismo povezali sa samopoštovanjem. Coopersmith (1967; prema Lebedina-Manzoni i sar., 2008) samopoštovanje definiše kao evaluaciju kojom pojedinac odražava stav prihvatanja ili neprihvatanja sebe. Samopoštovanje ukazuje na stepen uvjerenja u vlastite sposobnosti, uspješnost, važnost ili vrijednost. Uzevši to u obzir, osoba koja ima visoko samopoštovanje ima pozitivno mišljenje o sebi, cijeni svoje sposobnosti i smatra se vrijednom osobom. S druge strane, osoba niskoga samopoštovanja ima negativno mišljenje o sebi. Takva osoba ne cijeni svoje sposobnosti, već ih podcjenjuje i ne prihvata samu sebe (LebedinaManzoni i sar., 2008). Kroz zadatke uloga djeteta u obitelji i rodbini su najmanje zastupljeni sa 9% i 6%.

2.2. Odnos s drugim- Područje JA I DRUGI

Naredna tabela (tabela broj 2.) predstavlja procentualnu zastupljenost kategorija i potkategorija temeljnog područja. Nakon ove tabele slijedi narativno objašnjenje iste.

Tabela 2. *Odnos s drugim- Područje JA I DRUGI*

Temeljno područje na kojem se temelji odgovor za ljudska prava u vrtiću	Kategorije temeljnog područja	Potkategorije temeljnog područja	(f)	%	f (%)	f (%)
Područje JA I DRUGI	Upoznavanje i osvještavanje osobina drugih	Tjelesna obilježja	87	19%		
		Potrebe	97	21%		
		Osjećaji	110	24%	23%	
		Percepcija	164	36%		
	Upoznavanje i osvještavanje sličnosti i razlika među ljudima	Rasne razlike	31	10%		
		Nacionalne razlike	44	14%		
		Kulturne razlike	45	14%	16%	
		Vjerske razlike	152	47%		
		Spolne razlike	51	16%		42%
	Uspostavljanje odnosa s drugima	Saradnja	131	26%		
		Razumijevanje	168	33%		
		Prijateljstvo	117	23%	31%	
		Pomaganje	87	17%		
	Vještine komuniciranja	Slušanje	177	32%		
		Verbalno izražavanje		182	32%	
Neverbalno izražavanje			90	16%	29%	
Područje JA I DRUGI	Mirno rješavanje sukoba	Empatija	113	20%		
		Nenasilje	1	20%		
		Konstruktivno rješavanje problema i sukoba	4	80%	1%	

Područje JA I DRUGI zauzima važno mjesto u svakodnevnom životu svakog djeteta. U sljedećoj potkategoriji moguće je uočiti da su osjećaji sa 24% i percepcija sa drugih 36% najviše zastupljeni. Jako se vodi računa o načinu na koji drugi razmišljaju. Potrebe (21%) i tjelesna obilježja drugih (19%) nisu zauzimali adekvatna mjesta. O potrebama obično razmišljamo na način da se pitamo šta nije uredu s drugima kada naše vlastite potrebe nisu

zadovoljene. Tako, ako želimo da kaputi budu obješeni u ormar, možemo okarakterisati našu djecu kao lijenu jer ih ostavljaju na kauču. Ili možemo procijeniti naše saradnike kao neodgovorne kada se ne ponašaju prema svojim zadacima na način na koji bismo mi željeli. Kada je riječ o sličnostima i razlikama među ljudima, najveći dio zauzimaju vjerske razlike i to sa 47% ukupne zastupljenosti. Djeca su o drugim vjerama učila kroz obilježavanja praznika kao što su Božić i Bajram. Sarajevo je grad u kojem je razvijen interkulturalizam, razlike među ljudima se cijene i uvažavaju. Najmanje govora je bilo o rasnim razlikama sa malom zastupljenošću od 10%. U blizini vrtića se nalazi Ambasada NR Kine, te stoga djecu treba upoznati i sa bližom okolinom, te na taj način oni mogu učiti o drugim kulturama i rasnim razlikama. U narednoj potkategoriji možemo vidjeti da su razumijevanje (33%) i saradnja (26%) i prijateljstvo (23%) podjednako zastupljeni. Prijateljstvo potiče razvoj empatije, sposobnosti procjene interesa i očekivanja drugih osoba, pozitivne slike o sebi te smanjuje emocionalnu usamljenost djeteta (Klarin, 2006). U ovoj predškolskoj ustanovi mnogo pažnje se posvećuje grupnom radu, te je stoga potreban timski rad i dobra saradnja, kako djece međusobno, tako i djece i odgajatelja. Naredni dio se odnosi na vještine komuniciranja. Verbalno izražavanje sa 32%, slušanje sa 32% i empatija sa 20% zastupljenosti su razvijeni u ovom segmentu. Djetetova socijalna kompetencija uključuje socijalne vještine, socijalnu svijest i samopouzdanje. Ono, ipak, prema Dwyer, K., Osher, D., & Warger, C. (1998) uključuje socijalne vještine, znanje i sposobnost korištenja različitih socijalnih ponašanja koja su prikladna za određenu interpersonalnu situacija, a da se dijete pri tom ugodno osjeća s drugima u svakoj situaciji. Socijalna kompetencija uključuje empatiju, komunikacijske vještine, toleranciju, kooperativnost i uzajamnu pomoć, odgovornost prema sebi i drugima, ustrajnost u obavljanju zadataka, odgodu zadovoljstva, kontroliranje nasilnih ponašanja, iskazivanje osjećaja vrijednosti, jedinstvenost i pozitivnu sliku o sebi. (Babić, 2007: 28). Empatija je razumijevanje, uz puno poštovanje onoga što drugi proživljavaju. Nemoguće je dati nešto drugima ako to sami nemamo. Isto tako, ako, uprkos svim naporima, ne možemo ili ne želimo pružiti empatiju, to je obično znak da smo i mi previse "gladni" empatije da bismo je mogli ponuditi drugima. Dok su se na drugoj strani najmanje realizovale teme gdje se poticala neverbalna komunikacija sa samo 16%. Neverbalna komunikacija je iskrenija komunikacija u odnosu na verbalnu, te stoga ostaje žal što i ona nije realizovana u istom omjeru kao i verbalna. Mirno rješavanje sukoba putem nenasilja i konstruktivnog rješavanja problema su jako malo zastupljeni u svakodnevnim aktivnostima u ovoj predškolskoj ustanovi. Kroz zadatke su realizovani u toku 5 dana i predstavljaju 1% ukupne zastupljenosti ove potkategorije.

2.3. Pripadnost zajednici- Područje MI

Naredna tabela (tabela broj 3.) predstavlja podatke iz kategorije pripadnost zajednici- područje MI. Čovjek je društveno biće, te je stoga jako važno još od najranije dobi poticati socijalizaciju kod djece, a to se može ostvariti i kroz upis djeteta u vrtić.

Tabela 3. Pripadnost zajednici- Područje MI

Temeljno područje na kojem se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću	Kategorije temeljnog područja	Potkategorije temeljnog područja	(f)	%	f (%)	f (%)
Pripadnost zajednici područje MI	Osvještavanje mira kao pretpostavke života, sklada zajednice, te razvoja pojedinca i cjelokupne zajednice	Odgoj za mir	36	100%	2%	
		Pravo na život	35	23%		
	Upoznavanje, razumijevanje i oživotvorenje dječijih prava	Pravo na igru	92	61%		
		Pravo na obitelj	21	14%	10%	
		Pravo na zaštitu od zlostavljanja	3	2%		
		Pravda	25	7%		
	Shvatanje važnosti funkcioniranja zajednice na načelima pravednosti - od obitelji, odgojne skupine i skupine vršnjaka do međunarodne zajednice	Jednakost	101	27%		
		Odlučivanje	119	32%	26%	
		Odgovornost	130	35%		
		Pravo na život	39	12%		
	Upoznavanje i razumijevanje ljudskih prava	Pravo na slobodu	118	36%		
		Pravo na dostojanstvo	93	29%	22%	
		Pravo na privatnost	73	23%		
Donošenje pravila		60	24%			
Upoznavanje, shvatanje i prihvatanje pravila zajedničkog života	Poštovanje pravila	83	32%			
	Posljedice narušavanja	10	4%	18%		
	Sigurnost	104	40%			
	Podjela uloga u obitelji	14	6%			
Pripadnost zajednici područje MI	Razvijanje moralnog odnosa prema ličnoj, tuđoj i zajedničkoj imovini —	Podjela uloga u ustanovi	82	36%		
		Podjela uloga u mjestu	67	30%	16%	

Pripadnost zajednici područje MI	međuzavisnost svih ljudskih bića	Podjela uloga u državi	63	28%	
	Međuzavisnost i odnos žive i nežive prirode	Briga o okolišu i njegova zaštita	81	100%	6%

U ovoj tabeli možemo vidjeti da su se zadaci vezani za odgoj za mir realizovani su u određenim danima sa ukupnom zastupljenošću od 2%. Upoznavanje, razumijevanje i oživotvorenje dječijih prava je posebno realizovano kroz dječiju igru i to 92. puta, što predstavlja 61% ukupne zastupljenosti u ovoj potkategorij. Igra predstavlja važan segment djetetovog života i odrastanja. Odgajatelji kroz svakodnevni rad imaju zadatak da promiču i poštuju dječija prava. S druge strane pravo na zaštitu od zlostavljanja je u jako malo mjeri zastupljeno sa svega 2% zastupljenosti. U svakodnevnom radu odgajatelji trebaju učiti djecu da imaju pravo na jednakost, odlučivanje, odgovornost i pravdu. Prva tri segmenta su otprilike podjednako zastupljena sa 27%, 32%, 35%. Ono što bih naglasila ovdje jeste i to da djeca imaju priliku da odlučuju u različitim situacijama, ali moraju biti svjesni da u skladu sa svojom odlukom moraju da snose i određenu odgovornost. Na drugoj strani pojam pravde je u manjoj količini zastupljen sa 7%. Osnovna ljudska prava su temelj za poštovanje svih ljudskih prava. Vrtić je odlično mjesto gdje djeca trebaju da uče u ljudskim pravima. U ovoj tabeli pravo na slobodu zauzima najveći dio sa 36%, dok je pravo na život u najmanjoj mjeri predstavljen sa 12% ukupne zastupljenosti. Pravila zajedničkog života su temelj za život u zajednici. Čovjek je društveno biće, te je stoga važna zajednica kojoj pripada. Na jednoj strani ove tabele imamo sigurnost (40%), donošenje (24%) i poštovanje pravila (32%), dok na drugoj stani imamo posljedice narušavanja pravila (4%). Djetetovo pravo je da živi u okruženju u kojem će se osjećati sigurno i zaštićeno, a obaveza odraslih je da mu takvo okruženje i stvore, ali i da pouče dijete kako da se brine o vlastitoj sigurnosti, da mu pomognu da razvije samostalnost i odgovornost za svoje postupke. Poučavati djecu vlastitoj sigurnosti znači učiti ih pravilima ponašanja kako bi se naučila brinuti o sebi. To uključuje jasno postavljanje granica s obzirom na dob i zrelost djeteta. Djeca uvijek traže više samostalnosti od onoga što im je dopušteno (Ćorkalo, 1992). Općenito, važno je indirektno (poticanjem djetetove samostalnosti) ili direktno (osiguravanjem uvjeta za djetetovu fizičku sigurnost i sticanje osjećaja sigurnosti) promišljeno i kontinuirano brinuti za zdravlje i sigurnost djece (Ajduković, 1991, Vietch i Arkkelin, 1995). Posljedice narušavanja pravila jednako su važne kao i donošenje i poštovanje pravila. Svaka osoba ima određenu ulogu. Jako je važno da dijete još od najranije dobi bude svjesno svoje uloge. Ova predškolska

ustanova je najviše zadataka realizovala gdje se govorilo o djetetovoj ulozi u ustanovi sa 36%, zatim ulozi u mjestu 30%, državi sa 28%, i na samom kraju ulozi u obitelji sa samo 6%. U narednom segmentu djeca trebaju da budu upoznata sa brigom o okolišu, te njegovoj zaštiti.

2.4. Svijet kao cjelina

U nastavku rada je tabela (tabela 4.) koja predstavlja posljednju kategoriju, koja se zove svijet kao cjelina. Rezultati su pored tabelarnog prikaza predstavljeni i kroz narativni dio. Svijet kao cjelina je jako važno temeljno područje na kojem se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću. Iako ova područje ima najmanje kategorija i potkategorija, možemo vidjeti da je ono itekako zastupljeno u svakodnevnim aktivnostima u vrtiću.

Tabela 4. *Svijet kao cjelina*

Temeljno područje na kojem se temelji odgoj za ljudska prava u vrtiću	Kategorije temeljnog područja	Potkategorije temeljnog područja	(f)	%	f (%)	f (%)
Svijet kao cjelina	Shvatanje i međuzavisnost svih ljudskih bića	Podjela uloga na razini čitavog svijeta	54	100%	18%	
	Shvatanje međuzavisnosti svih živih bića	Međuzavisnost čovjeka, biljaka i životinja	92	100%	31%	6%
	Shvatanje međuzavisnosti i odnosa žive i nežive prirode	Briga o okolišu i prirodi	77	50%		
		Zaštita okoliša i prirode	76	50%	51%	

Kategorija svijet kao cjelina, te njegove potkategorije ukazuju na važnost međuzavisnosti svih ljudskih bića, ali i odnosa žive i nežive prirode. Djeca su kroz dnevne, sedmične i mjesečne teme obrađivali zadatke vezane za ova područja. Područje svijet kao cjelina sa njegovim kategorijama i potkategorijama iako ih ima najmanje zauzima 6% ukupne zastupljenosti u svim područjima. Odgajatelji su kroz aktivan rad, igru i druge aktivnosti poticali kod djece brigu za okoliš. Koristili su ekološke materijale u izradi određenih stvari.

1. Preporuke za odgajatelje

U ovom dijelu ponudit ćemo niz preporuka koje odgajatelji mogu koristiti kako bi doprinijeli razvoju dječijih prava. Preporuke predstavljaju važan segment ovog rada. Smatramo da su preporuke važno navesti kako bi pomogle i olakšale svakodnevni rad odgajatelja u vrtićima. Preporuke koje ćemo navesti u nastavku rada se odnose na poticanje odgajatelja da vode računa o dječijim pravima, da upoznaju djecu sa njihovim pravima, ali i da njeguju i žive ta prava. Oni kao uzor i model djeci moraju da budu svjesni činjenice da su oni u tom periodu života među najvažnijim figurama.

Narednih 10. preporuka predstavljaju općenite preporuke za rad u predškolskim ustanova.

1. Radionice u kojima će odgajatelji zajedno sa djecom obrađivati teme vezane za tjelesna obilježja, prijateljstvu, empatiji, razumijevanju...
2. Pravljenje herbara u koji će djeca sakupljati i priložiti različite biljke, te će svake sedmice učiti o novoj biljci koju donesu. Ova aktivnost je odličan način učenja, brige i zaštite naše okoline.
3. Simbolička igra pogodan je poligon za probavanje raznovrsnih komunikacijskih obrazaca, otkrivanje bogatstava i različitih dimenzija ljudske interakcije i selektovanje neodgovarajućih od socijalno prihvatljivih odnosa. (Šagud, 2002). Igra je vrlo važna za malo dijete jer mu pomaže naučiti nove ideje i pretvoriti ih u praksu, uklopiti se u društvo te savladati emocionalne probleme (Britton, 2000: 19).
4. Istraživanja igre potvrdila su uticaj (direktan i nedirektan) odraslih na igru djeteta (izbor igre, način igranja, dužinu igranja, intenzitet igre...). Međutim, još uvijek su otvorena pitanja o socijalnom okruženju u igri (Babić, Irović, 2004: 19).
5. Projektni rad u kojem djeca istražuju i izrađuju predmete te izvještavaju o svom radu može osigurati važne kontekste vršnjačke interakcije, stvarne saradnje pospješuju socijalna umijeća i vještine. Zato je potrebno, navodi Slunjski (2001) stalno provjeravati i dobivati uvid u kvalitetu i količinu intervencija upućenih djeci u svim aktivnostima, pri čemu autorica naglašava važnost i materijalnog i socijalnog okruženja.

U grupnom radu odgajitelji mogu poticati djecu da opisuju svoje zamisli drugoj djeci riječima ili crtežom, da ispituju svoje ideje, testiraju ih i vrte se na početak, ako se neka zamisao pokaže neostvarivom. Okolina je tada poticajna, opuštena, uzbuđena (Katz, McClellan, 1999).

6. Posjeta vjerskim i kulturnim ustanovama gdje će djeca direktno imati priliku da uče o drugom i drugačijem. Moto ovakvih posjeta može biti da je različitost naše bogatstvo.
7. Svakodnevni razgovor sa djecom kroz koji će djeca moći da iznesu svoje mišljenje o određenoj temi, ali i o svojim potrebama.
8. Poticanje timskog rada, rada u grupama gdje se razvija socijalizacija, prijateljstvo, sloga, pomaganje..
9. Organizovati obiteljski dan u kojem će djeca zajedno sa svojom obitelji doći u vrtić, te svi zajedno uživati u dnevnim aktivnostima.
10. Izletiti na različita mjesta, gdje će djeca imati priliku da uče o našoj okolini, znamenitostima, životinjama...

U nastavku ovog dijela rada grupisat ćemo preporuke prema četiri aspekta, u odnosu na pojedinačne elemente koje smo detaljno analizirali.

1. Područje JA- Djeca će kroz igrokaze da upoznavaju i osvještavaju sebe kao osobe, sebe u odnosu na druge, ali i sebe kao pripadnika različitih skupina.
2. Područje JA I DRUGI- Djeca će kroz igru učiti o osobinama drugih, sličnostima i razlikama između sebe i drugih, imat će priliku da razvijaju vještinu komuniciranja kroz aktivno slušanje i verbalno izražavanje, uspostavljat će odnose sa drugima kroz saradnju, razumijevanje, prijateljstvo itd, učiti će i o svojim pravima, gdje je jedno od osnovnih dječijih prava i pravo na igru.
3. Područje MI- Djeca će kroz zajedničke aktivnosti upoznati funkcionisanje zajednice na različitim načelima, učiti će o pravilima ponašanja kako bi svi doprinijeli razvoju zajednice, o međudnosu svih ljudskih bića itd.
4. Svijet kao cjelina- Djeca će kroz izlete i posjete različitim ustanovama imati priliku da uče o svijetu koji ih okružuje, o odnosu između čovjeka, biljaka i životinja, kao i načinima na koji možemo brinuti i zaštititi naš okoliš.

Zaključak

U radu se predstavlja dječiji vrtić kao mjesto gdje se uče i žive dječija prava. Rad se sastojao iz više dijelova. Cilj ovog rada bio je analizirati dugoročne ciljeve djelovanja u području odgoja za ljudska prava u dječijem vrtiću, kao jednoj od bitnih pretpostavki za kreiranje vrtića kao mjesta za učenje i življenje dječijih prava. Razmišljajući o ovoj temi i o tome da li je ovaj način istraživanja dnevnih priprema i rada odgajatelja kada su u pitanju dječija prava, došli smo do zaključka da su istraživanja ovakvog tipa rijetka i da mogu poslužiti i biti vodilja za nove istraživače.

Prvi dio rada je teorijski dio. U teorijskom dijelu su se predstavili Dokumenti o pravima djeteta, Konvencija o pravima djeteta, statusu Konvencije u Bosni i Hercegovini, o dječijim pravima u društvu, pravima djeteta u obitelji, a najveću pažnju smo posvetili vrtiću kao mjestu gdje bi se trebala učiti i živjeti prava svakog djeteta. Veliku ulogu u samom poštivanju i provođenju dječijih prava ima i odgajatelj u vrtiću, koji svojim načinom rada doprinosi upoznavanju djece sa njihovim pravima. Vrtić predstavlja prvu ustanovu poslije obitelji gdje djeca imaju priliku da uče i da se razvijaju u društveno biće, stoga je njegova uloga jako važna.

Drugi dio rada je metodološki dio koji predstavlja korake koje smo slijedili kako bi sproveli istraživanje. U ovom dijelu je opisan problem i predmet istraživanja, cilj, zadaci, istraživačka pitanja, metode, tehnike, instrumenti i uzorak. U ovom istraživanju smo obrađivali dnevne pripreme odgajatelja u periodu od oktobra 2018. godine do juna 2019. godine. Ukupan broj priprema koje su obrađene u ovom istraživanju je 185.

Treći dio ovog rada odnosi se na analizu i interpretaciju rezultata istraživanja. Ovaj dio predstavlja analizu dnevnih priprema odgajatelja putem unaprijed postavljenog instrumenta. Instrument se sastojao od 4. glavne kategorije. Iz dobijenih rezultata zaključili smo da je kategorija JA I DRUGI najzastupljenija, dok je kategorija svijet kao cjelina najnezastupljenija u svakodnevnom radu u ovoj predškolskoj ustanovi. U ovom dijelu rezultati su predstavljeni kroz tabele, postotne vrijednosti i grafičke prikaze, a sve u svrhu bolje preglednosti i lakšeg snalaženja. Analiza i interpretacija rezultata je podrazumijevala i odgovore na istraživačka pitanja.

Analizom dnevnih priprema došli smo i do zaključka da su dugoročni ciljevi zastupljeni u dnevnim pripremama. Kroz realizovane zadatke na dnevnom nivou, uvidjeli smo da dugoročne navike utiču na dugoročne ciljeve.

Dugoročnim poticanjem zadataka djeca usvajaju određena znanja koja kasnije prelaze u navike. Drugo istraživačko pitanje se odnosilo na zastupljenost i međudnos pripadajućih sadržajnih elemenata za svako područje zasebno. Detaljnom analizom utvrdili smo procentualnu zastupljenost za svaku kategoriju, ali i njegovu kategoriju, te potkategoriju svakog područja u kojoj smo detaljno prikazali svako područje. Nakon prebrojanih realizovanih zadataka došli smo do zaključka da je odnos s drugim-područje JA I DRUGI najzastupljenije, odnosno najdominantnije, sa ukupno 40% zastupljenosti. Zatim nakon njega ide područje pripadnost zajednici- područje MI koje je zauzima 29%. Pretposljednja kategorija je područje JA, koje je spomenuto skoro pa isto kao i prethodno područje, njegov procenat je 25%. Iz dobijenih podataka možemo zaključiti da je područje svijet kao cjelina spomenuto 299 puta, što predstavlja 6% ukupne zastupljenosti. Jedno od istraživačkih pitanja odnosilo se i na preporuke za odgajatelje koje mogu koristiti kako bi doprinijeli razvoju dječijih prava. Smatramo da su navedene preporuke dobra osnova za planiranje i izradu dnevnih priprema.

U zaključku možemo još reći da djeca moraju biti upoznata sa svojim pravima, te načinima na koji ih mogu ostvariti, zbog toga je važno omogućiti svakom djetetu da kroz usmjerene i neusmjerene aktivnosti to i realizuje, a vrtić je idealno mjesto za tako nešto.

Važna napomena jeste da dobijeni rezultati prezentiraju sliku predškolske ustanove “Palčić” te se ne mogu generalizirati i govoriti za sve predškolske ustanove, odnosno za sve vrtiće. Prijedlog za daljnja istraživanja je izvršiti komparaciju većeg broja predškolskih ustanova.

Literatura

1. Alinčić, M. (1995). *Dječja prava u sustavu međunarodne zaštite prava čovjeka*. Zagreb: Dijete.
2. Babić, N., Irović, S. (2004). *Rastimo zajedno*. Osijek: Stručni i znanstveni skup.
3. Britton, L., Montessori (2000). *Učenje kroz igru*. Zagreb: Hena Com.
4. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2007). Kurikularne kompetencije nastavnika. U: Babić, N. (ur.), *Kompetencije i kompetentnost učitelja*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
5. Cohen, L., Manion, L. i Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap.
6. Čorkalo, D. (1992). Psihologijski aspekti istraživanja okolinskih opasnosti. *Socijalna ekologija*, 1 (1), 63-81.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136619>
7. Čubelić, I. (1994). Prava djece u međunarodnim dokumentima. Rights of children in the international documents. *Crkva u svijetu*, 29 (4), 453-459.
Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/52579>
8. Dwyer, K., Osher, D., i Warger, C. (1998). *Early warning, timely response: A guide to safe schools*. Washington DC: US Department of Education.
9. Hrabar, D. (1994). Prava djece u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3), 263-267.
Preuzeto sa <https://doi.org/10.3935/rsp.v1i3.583>
10. Jurčević- Lozančić, A. (2011). Redefiniranje odgojne uloge obitelji. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 13(4), 122-150.

11. Jurčević- Lozančić, A., (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
12. Katz, L.G., McClellan, D.E. (1999). *Poticanje razvoja djece socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
13. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji: kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Kopic, Ž. i Korajac, V. (2010). Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece. *Život i škola, LVI* (24), 45-54.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/63277>
15. Kuterovac Jagodić, G., Keresteš, G., Marušić, I., Vizek-Vidović, V. (2003). *Poimanje djeteta i percepcija dječjih prava u Hrvatskoj*. Zagreb: Birotisak.
16. Leach, P. (2003). *Prvo djeca: što društvo ne čini, a trebalo bi, za današnju djecu*. Zagreb: Algoritam.
17. Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M. i Ricijaš, N. (2008). *Podložnost vršnjačkom pritisku i samopoštovanje kod studenata*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44(1), 77 – 92.
18. Mandarić-Vukušić, A. (2016). Odgoj za ljudska prava i ozračje ustanova ranog i predškolskog odgoja. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (6-7), 285-308.
Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/154608>
19. Maleš, D., Milanović, M., Stričević, I., (2003). *Živjeti i učiti prava. Odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
20. Maleš, D., Stričević, I., Brošure za roditelje: *Roditelji i prava djeteta; Moja prava; Rad na projektu; Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu*, Zagreb: Udruženje Djeca prva.

21. Miljak, A. (1996.). „*Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja: model Izvor*”, strana 58.
22. Mlinarević, V., (2000). *Kompetencija odgojitelja i autonomija djeteta*, Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija s međunarodnim sudjelovanjem Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Visoka učiteljska škola u Osijeku, Sveučilište u Rijeci Visoka učiteljska škola u Rijeci.
23. Mlinarević, V. i Marušić, K. (2005). Prava djeteta i njihovo oživotvorenje u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja. *Život i škola*, LI (14), 29-39.
Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/25064>
24. Petani, R. i Mijić, J. (2009). Percepcija poštivanju prava djeteta u obitelji kod mladih – prikaz empirijskog istraživanja. *Acta Iadertina*, 6 (1), 0-0.
Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/190068>
25. Pinter, D. (2009). Razvoj socijalnih odnosa. *Dijete Vrtić Obitelj*, 14(54), 2-5.
26. Redžep–Borak, Z. (2003). *Prava djeteta u dječjem vrtiću i njegovo odrastanje u demokratskom okruženju*. Osijek: Visoka učiteljska škola.
27. Rudež, A. (1975). *Program odgojno-obrazovnog rada u dječjem vrtiću*. Zagreb: Narodne novine.
28. Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum — rad djece na projektima*. Zagreb: Mali profesor.
29. Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
30. Suzić, N. (2008). *Uvod u inkluziju*. Banja Luka: XBS.
31. Šagud, M. (2002). *Odgajatelj u dječjoj igri*. Zagreb: SK Novine.

32. Šeparović, M. (2014). *Dobrobit djeteta i najbolji interes djeteta u sudskoj praksi*. Zagreb: Novi informator.
33. Veselinović, Z. (2010). Roditeljsko vrednovanje preventivnog programa sigurnosti djece u dječjem vrtiću. *Metodički ogledi*. 17, 1/2(31/32); str. 177-198.
Preuzeto sa: hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=102245

Prilozi

Konvencija o pravima djeteta – skraćena verzija

- Konvencija definira dijete kao osobu mlađu od 18 godina.
- Sva prava iz Konvencije odnose se na svu djecu, bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalnu, etničku ili socijalnu pripadnost, imovinu, nesposobnost, rođenje ili druge osobine djeteta.
- U svim akcijama najbolji interesi djeteta trebaju imati prednost.
- Država je obavezna poduzeti sve odgovarajuće mjere za primjenu prava Konvencije u praksi.
- Države će poštovati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja da djetetu osiguraju odgovarajuće vođenje u ostvarivanju prava.

Svako dijete ima pravo:

- na život;
- na ime, državljanstvo i znati ko su mu roditelji;
- zaštitu ličnog identiteta;
- živjeti sa svojim roditeljima ukoliko to nije u suprotnosti s najboljim interesom djeteta;
- kontaktirati s oba roditelja ukoliko oni žive odvojeno;
- napustiti zemlju ili ući u zemlju radi sjedinjenja s obitelji;
- biti zaštićeno od nezakonitog preseljenja ili odvođenja u inostranstvo;
- izraziti svoje mišljenje u slučajevima koji se na njega odnose i pravo na uvažavanje tog mišljenja od strane drugih;
- na slobodu izražavanja, traženja, primanja i davanja informacija;
- na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi;
- na udruživanja i mirna okupljanja;
- biti zaštićen od samovoljnog ili nezakonitog miješanja u njegovu privatnost, obitelj, dom ili prepisku;
- na slobodan pristup obavijestima i materijalima iz različitih izvora te biti zaštićen od štetnih obavijesti i materijala;
- biti odgajan od oba roditelja, uz podršku države obitelji da što uspješnije izvrši svoju odgojnu funkciju;
- biti zaštićen od svih oblika nasilja od strane roditelja ili neke druge osobe;
- biti posebno zaštićeno ukoliko nema obitelj;

- da se u postupku usvojenja vodi računa o njegovim najboljim interesima;
- na posebnu zaštitu ukoliko je izbjeglica;
- ukoliko je dijete s teškoćama u razvoju, na potpuni i dostojan život, u uvjetima koji omogućavaju njegovo dostojanstvo i olakšavaju njegovo sudjelovanje u društvu;
- na najviše moguće zdravstvene standarde i olakšice u liječenju;
- ukoliko je smješteno u ustanovu radi zbrinjavanja, na povremeni nadzor takvog zbrinjavanja;
- na povlastice iz socijalne sigurnosti;
- na životni standard primjeren djetetovom tjelesnom, duševnom, duhovnom i društvenom razvoju;
- na obrazovanje, uključujući besplatno osnovno obrazovanje;
- na obrazovanje koje ga priprema za aktivnog, odgovornog građanina u slobodnom društvu, gdje se poštuju drugi i prirodni okoliš;
- ukoliko je pripadnik manjine, na vlastitu kulturu, ispovijedanje vjeroispovijedi i vlastiti jezik;
- *na odmor i slobodno vrijeme, igru i rekreaciju, kulturne i umjetničke aktivnosti;*
- na zaštitu od gospodarskog izrabljivanja i od obavljanja bilo kakvog posla koji bi bio opasan ili bi ometao djetetovo obrazovanje, bio štetan po zdravlje ili tjelesni, duševni, duhovni ili društveni razvoj;
- na zaštitu od nezakonite upotrebe narkotika kao i upotrebu djece u nezakonitoj proizvodnji i trgovini takvim tvarima;
- na zaštitu od svih oblika spolnog iskorištavanja i spolne zlopotrebe;
- na zaštitu od prisilnog odvođenja, prodaje ili trgovine djecom;
- na zaštitu od svih drugih oblika iskorištavanja koji idu na štetu djeteta;
- biti zaštićeno od mučenja ili drugih ponižavajućih postupaka. Dijete kojem je oduzeta sloboda neće biti smješteno zajedno s odraslima, osuđeno na smrt ili doživotnu robiju te će im se omogućiti kontakti s obitelji;
- biti zaštićeno od sudjelovanja u neprijateljstvima i novačenja u oružane postrojbe ukoliko su mlađa od 15 godina;
- na odgovarajuću rehabilitaciju u cilju promicanja tjelesnog i duševnog oporavka ukoliko je bilo žrtva bilo kojeg oblika zanemarivanja, zloupotrebe, mučenja ili kažnjavanja;
- ukoliko se ogriješilo o zakon, na postupak koji promiče njegov osjećaj dostojanstva i vrijednosti i koji mu pomaže ponovno uključivanje u društvenu zajednicu;
- znati svoja prava. (Maleš, Milanović, Stričević, 2003.).

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Kantonu Sarajevo, u poglavlju II. (Principi i ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja), odjeljak B. (Principi i ciljevi koji obezbjeđuju osnovna prava djece), članovi od 8. do 14.

Član 8. (Obezbjeđivanje najboljeg interesa djeteta)

(1) Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje i pravilnu brigu za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i bezbjednosti ima prednost nad svim drugim pravima.

(2) U slučaju sukoba prava, prednost se daje onom pravu, tumačenju ili djelovanju koje će najviše koristiti interesu djeteta.

Član 9. (Opći ciljevi odgoja i obrazovanja)

Opći ciljevi odgoja i obrazovanja proizlaze iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te sopstvenih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koji žive u Kantonu Sarajevo.

Član 10. (Obezbjeđivanje optimalnog razvoja djeteta)

Opći cilj predškolskog odgoja i obrazovanja je obezbjeđivanje optimalnih i jednakih uvjeta kako bi se svako dijete, od rođenja do polaska u školu, razvijalo i ostvarivalo svoje pune potencijale i kompetencije kroz različite vidove kvalitetnog i profesionalno autonomnog institucionalnog i vaninstitucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja.

Član 11. (Pravo na jezik)

Jezik i kultura svih konstitutivnih naroda i svake nacionalne manjine koja živi u Kantonu Sarajevo poštovat će se i uključivati u predškolsku ustanovu u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Konvencijom o pravima djeteta, Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina.

Član 12. (Poštovanje vjerskih sloboda)

Predškolske ustanove će razvijati, unapređivati i poštovati nacionalne i vjerske slobode, običaje, toleranciju i kulturu dijaloga u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Okvirnom konvencijom za zaštitu

nacionalnih manjina, Konvencijom o pravima djeteta i drugim propisima koji regulišu ovu oblast.

Član 13. (Pravo roditelja i djece na izbor ustanove i odlučivanje)

(1) Roditelji imaju pravo na izbor predškolske ustanove u kojoj će se odgajati i obrazovati njihovo dijete.

(2) Roditelji imaju pravo i obavezu da preko svojih predstavnika u predškolskim ustanovama i tijelima i putem svojih asocijacija, u interesu svoje djece, učestvuju u odlučivanju na svim nivoima o pitanjima značajnim za rad predškolske ustanove i funkcionisanje predškolskog odgoja i obrazovanja.

Član 14. (Zadaci predškolskog odgoja)

Zadaci predškolskog odgoja i obrazovanja su:

a) obezbjeđivanje uvjeta i podrške za optimalan fizički rast i razvoj:

1) razvoj fizičkih sposobnosti;

2) formiranje osnovnih zdravstveno-higijenskih navika;

3) promovisanje zdravog načina života;

4) očuvanje zdrave životne okoline.

b) razvoj intelektualnih i drugih sposobnosti u skladu sa individualnim potrebama i interesovanjima djece,

c) razvijanje kulturnih navika i pripremanje za dalji odgoj i obrazovanje,

d) razvijanje patriotizma i svijesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti,

e) upoznavanje kulturno-religijske tradicije i kulture, njegovanje tolerancije i uvažavanje različitosti,

f) poštivanje prava djece, ljudskih i građanskih prava i sloboda,

g) razvijanje svijesti o jednakosti i ravnopravnosti spolova,

h) sticanje elementarnih znanja o životu i radu ljudi, obogaćivanje dječijeg iskustva,

i) razvijanje i jačanje sposobnosti izražavanja govorom, pokretom, likovnim i muzičkim izrazom u igri i drugim aktivnostima,

j) razumijevanje, razvoj i usvajanje osnovnih socijalnih i moralnih vrijednosti, zadovoljenje potreba djece za igrom i zajedničkim životom, te pozitivan uticaj na emocionalni i socijalni razvoj djeteta,

k) razvijanje i njegovanje drugarstva i podsticanje i zadovoljenje potrebe djece za samoafirmacijom.

Tabela 1. *Osnovni podaci*

Ime i prezime	Azra Kerla
Broj indeksa	2779/2017
Status studentice	Vanredan
Studijska godina	II (druga)
Akadska godina	2019/20
Mentor	Doc.dr. Dženeta Camović

Vrtić u kojem se obavlja posmatranje	Privatna ustanova "Palčić"
Adresa	Braće Begić br.1.
Datum početka posmatranja	28.05.2020.
Datum završetka posmatranja	01.06.2020.

Tabela 2. *Instrument istraživanja*

Područje JA	Upoznavanje i osvještavanje sebe kao osobe	Tjelesna obilježja		
		Vlastite potrebe		
		Osjećaji		
		Misli i percepcija		
		Vlastite misli i ograničenja		
	Upoznavanje i osvještavanje sebe u odnosu na druge	Vlastiti identitet		
		Nacionalni identitet		
		Kulturni identitet		
		Humani identitet		
		Spolni identitet		
	Upoznavanje sebe kao pripadnika različitih skupina	Uloga u obitelji		
		Uloga u rodbini		
		Uloga u odgojnog skupini u vrtiću		
Uloga u skupini vršnjaka				
Područje JA I DRUGI	Upoznavanje i osvještavanje osobina drugih	Tjelesna obilježja		
		Potrebe		
		Osjećaji		
		Percepcija		
	Upoznavanje i osvještavanje sličnosti i razlika među ljudima	Rasne razlike		
		Nacionalne razlike		
		Kulturne razlike		
		Vjerske razlike		
		Spolne razlike		
	Uspostavljanje odnosa s drugima	Saradnja		
		Razumijevanje		
		Prijateljstvo		
		Sloga		
		Pomaganje		
	Vještine komuniciranja	Slušanje		
		Verbalno izražavanje		
		Neverbalno izražavanje		
		Empatija		
	Područje	Mirno rješavanje sukoba	Nenasilje	

JA I DRUGI		Konstruktivno rješavanje problema i sukoba	
Područje JA I DRUGI	Osvještavanje mira kao pretpostavke života, sklada zajednice, te razvoja pojedinca i cjelokupne zajednice	Odgoj za mir	
	Upoznavanje, razumijevanje i oživotvorenje dječijih prava	Pravo na život	
Pravo na igru			
Pravo na obitelj			
Pravo na zaštitu od zlostavljanja			
Pripadnost zajednici područje MI	Shvatanje važnosti funkcioniranja zajednice na načelima pravednosti - od obitelji, odgojne skupine i skupine vršnjaka do međunarodne zajednice	Pravda	
		Jednakost	
		Odlučivanje	
		Odgovornost	
Upoznavanje i razumijevanje ljudskih prava	Pravo na život		
	Pravo na slobodu		
	Pravo na dostojanstvo		
	Pravo na privatnost		

Pripadnost zajednici područje MI	Upoznavanje, shvatanje i prihvatanje pravila zajedničkog života	Donošenje pravila	
		Poštovanje pravila	
		Posljedice narušavanja	
		Sigurnost	
	Razvijanje moralnog odnosa prema ličnoj, tuđoj i zajedničkoj imovini — međuzavisnost svih ljudskih bića	Podjela uloga u obitelji	
		Podjela uloga u ustanovi	
		Podjela uloga u mjestu	
		Podjela uloga u državi	
	Međuzavisnost i odnos žive i nežive prirode	Briga o okolišu i njegova zaštita	

Svijet kao cjelina	Shvatanje međuzavisnosti svih ljudskih bića	Podjela uloga na razini čitavog svijeta	
	Shvatanje međuzavisnosti svih živih bića	Međuzavisnost čovjeka, biljaka i životinja	
	Shvatanje međuzavisnosti i odnosa žive i nežive prirode	Briga o okolišu i prirodi	
		Zaštita okoliša i prirode	

Tabela 3. Realizacija zadataka po danima

Afirmacija pojedinca-područje JA	Upoznavanje i osvještavanje sebe kao osobe	Tjelesna obilježja	+++++-----+-----+++++-----+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++ -----+++++-----+---+---+---+---
		Vlastite potrebe	+++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
		Osjećaji	+++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
		Misli i percepcija	+++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
		Vlastite misli i ograničenja	+++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
	Upoznavanje i osvještavanje sebe u odnosu	Vlastiti identitet	+++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +++++-----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
		Nacionalni identitet	+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---
			+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- +---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+--- -----+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---+---

Odnos s drugim-područje JAI DRUGI	Upoznavanje i osvještavanje sličnosti i razlika među ljudima	Rasne razlike	--+-----++---+-----+-----+++++ -----+-----+-----+-----+----- -----
		Nacionalne razlike	+++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----++---+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Kulturne razlike	+++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----++---+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Vjerske razlike	+++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----++---+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Spolne razlike	+++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- ++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
	Uspostavljanje odnosa s drugima	Saradnja	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- ++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- ++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Razumijevanje	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Prijateljstvo	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Sloga	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Pomaganje	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----
		Slušanje	+++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+-----

Odnos s drugim-područje JA I DRUGI	Vještine komuniciranja	Verbalno izražavanje	+++++ +++++ +++++ +++++ +++++ +++++
		Neverbalno izražavanje	+++++ +++++ +++++ +++++ +++++
		Empatija	+++++ +++++ +++++ +++++ +++++
Odnos s drugim-područje JA I DRUGI	Mirno rješavanje sukoba	Nenasilje	----- ----- -----
		Konstruktivno rješavanje problema i sukoba	----- ----- -----
Pripadnost zajednici područje MI	Osvještavanje mira kao pretpostavke života, sklada zajednice, te razvoja pojedinca i cjelokupne zajednice	Odgoj za mir	----- ----- ----- -----
		Upoznavanje, razumijevanje i oživotvorenje dječijih prava	Pravo na život
	Pravo na igru		+++++ +++++ +++++ +++++
	Pravo na obitelj		+++++ +++++ +++++ +++++
	Pravo na zaštitu	+++++ +++++ +++++ +++++	

Pripadnost zajednici područje MI		od zlostavljanja	----- -----+-----	
		Pravda	++++-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----	
	Shvatanje važnosti funkcioniranja zajednice na načelima pravednosti - od obitelji, odgojne skupine i skupine vršnjaka do međunarodne zajednice	Jednakost	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----	
		Odlučivanje	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++ +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----	
		Odgovornost	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++ +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----	
		Pravo na život	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+-----	
	Upoznavanje i razumijevanje ljudskih prava	Pravo na slobodu	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++ +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+-----	
		Pravo na dostojanstvo	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----+-----	
		Pravo na privatnost	+++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++++ +++++-----+-----+-----+-----+-----+----- +++ -----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+-----	
			Donošenje pravila	-----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+----- +++++-----+-----+-----+-----+-----+-----

Pripadnost zajednici područje MI	Upoznavanje, shvatanje i prihvatanje pravila zajedničkog života	Poštovanje pravila	-----+-----+-----+-----+----- ++++++ +-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----
		Posljedice narušavanja	-----+-----+-----+-----+----- +-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----
		Sigurnost	-----+-----+-----+-----+----- ++++ +-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- +-----+-----+-----+-----+-----
	Razvijanje moralnog odnosa prema ličnoj, tuđoj i zajedničkoj imovini — međuzavisnost svih ljudskih bića	Podjela uloga u obitelji	+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----
		Podjela uloga u ustanovi	++++++ +-----+-----+-----+-----+----- ++++ +-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----
		Podjela uloga u mjestu	+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- ++++++ +-----+-----+-----+-----+-----
Podjela uloga u državi		+-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- ++++++ +-----+-----+-----+-----+-----	
Međuzavisnost i odnos žive i nežive prirode	Briga o okolišu i njegova zaštita	++++++ +-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+-----	
Pripadnost zajednici područje MI	Shvatanje međuzavisnosti svih ljudskih bića	Podjela uloga na razini čitavog svijeta	+++-----+-----+-----+-----+----- -----+-----+-----+-----+----- +-----+-----+-----+-----+----- ++++++ +-----+-----+-----+-----+-----

Svijet kao cjelina	Shvatanje međuzavisnosti svih živih bića	Međuzavisnost čovjeka, biljaka i životinja	++-+++++-----+-+-----+----- -----+-----+++++----- -+ ++++++--+-----+++++----- ----+-----+++++
	Shvatanje međuzavisnosti i odnosa žive i nežive prirode	Briga o okolišu i prirodi	+++-+++++-----+-+-----+-+ -----++-++-----+----- -----+++++-----+----- -----+-----
		Zaštita okoliša i prirode	+++-+++++-----+-+-----+-+ -----++-++-----+----- -----+++++-----+----- -----+-----

Bilježenje podataka prilikom uvida u pisane pripreme odgajatelja